

Handel Anders!

EEN OPROEP VOOR EERLIJKE EN
DUURZAME HANDEL

Colofon

Titel Handel Anders! Een oproep voor eerlijke en duurzame handel

Uitgegeven door Handel Anders! – www.handelanders.nl.

Auteurs Guus Geurts (Platform Aarde Boer Consument), Keimpe van der Heide (Nederlandse Akkerbouw Vakbond), Niels Jongerius (Transnational Institute), Sara Murawski (Coördinator Handel Anders! coalitie), Sinde de Strijcker (BothENDS), Tjalling Postma (FNV).

Adviseurs Bart-Jaap Verbeek (SOMO), Burghard Ilge (BothENDS), Freek Bersch (Milieudefensie), FNV-werkgroep Handels- en Investeringsakkoorden, Karin van Boxtel (BothENDS), Lavinia Steinfort (Transnational Institute), Myriam Vander Stichele (SOMO).

Redactie Platform Authentieke Journalistiek – www.authentiekejournalistiek.org.

Vormgeving en illustraties Karen Paalman – www.getlos.nl.

ISBN 978-90-70563-75-2

Oktober 2020

Inhoud

Voorwoord	4
door Jan Pronk	
Handel Anders!	8
Inleiding	
Hoofdstuk 1	10
Principes voor toekomstig handelsbeleid	
Box 1	12
Gendergelijkheid	
Hoofdstuk 2	18
Doelstellingen: Handel in dienst van mens en milieu	
Box 2	23
De coronacrisis en het Mondiale Zuiden	
Hoofdstuk 3	25
Een nieuwe wereldhandelsorganisatie	
Hoofdstuk 4	31
Maatregelen voor een ander handelsbeleid	
4.1 Nieuwe basisregels voor handel	32
4.2 Milieu, klimaat en duurzaam gebruik van grondstoffen	36
4.3 Rechtvaardige landbouw en voedselvoorziening	39
4.4 Het temmen van de financiële sector	42
4.5 Bescherming van publieke diensten	44
Box 3	47
ISDS en andere vormen van arbitrage	
Epiloog	49
Verklarende woordenlijst	52

Voorwoord

De crises die de wereld de afgelopen twintig jaar hebben getroffen – de financiële crisis, de klimaatcrisis, vluchtelingenstromen, oorlogen in het Midden-Oosten, wereldwijde discriminatie en polarisatie, uitbarstingen van racisme, de teloorgang van de biodiversiteit, pandemieën zoals het coronavirus, de uitholling van de democratie door autoritaire leiders, de schending van mensenrechten alom in de wereld – hangen met elkaar samen. Ze verschillen uiteraard en hebben niet allemaal dezelfde oorzaak. Maar ze werken op elkaar in en hebben alle te maken met de opkomst van nationalisme dat de politiek is gaan bepalen, de transformatie van het investeringskapitalisme van de twintigste eeuw tot het financiële kapitalisme dat alle economische beslissingen is gaan domineren, en het neoliberalisme dat de waardepatronen van weleer is gaan overschaduwen.

Het geloof in de heilzame werking van marktmechanismen op alle terreinen, ook buiten de traditionele economie, en het vervangen van gemeenschapsvoorzieningen

door een beroep op individuele zelfredzaamheid heeft de terugkeer ingeluid van het recht van de sterkste. Dit doet denken aan de tijd dat het normaal was conflicten uit te vechten in plaats van te de-escaleren en ze zonder geweld te beheersen. De afzonderlijke crises zijn onderdeel geworden van een wereldwijde systeemcrisis. Wanneer het streven naar materiële economische groei niet wordt afgeremd en het mondialiseringsproces zonder sturing en controle plaatsvindt, louter op eigen kracht, kan het de wereldgemeenschap te gronde richten.

Het werken aan oplossingen is steeds urgenter geworden, zeker waar het de klimaatcrisis en de teloorgang van de biodiversiteit betreft. Wetenschap, technologie en economie zijn uiterst belangrijk bij het vinden van oplossingen, maar de toepassing daarvan vereist instellingen die het systeem schragen: internationaal recht, democratische besluitvorming en publieke organisaties met bevoegdheden op nationaal en internationaal niveau. Die zijn er steeds minder

en degenen die nog bestaan, functioneren steeds slechter. Ze worden zelfs bewust ontmanteld. Ondertussen praten we over de crises en proberen we *piecemeal* oplos-sinkjes, maar falen we grensoverschrijdende problemen in hun totaliteit aan te pakken. Dat vereist politieke besluitvorming op consensusbasis om de economie in de gezamenlijk gewenste richting te sturen; het recht geen dode letter te doen zijn, maar rechtvaardig zonder onderscheid; de technologie te sturen zodat deze niet haar eigen koers gaat varen; en de wetenschap in dienst te stellen van het algemeen belang in plaats van privaat commercieel profijt.

Een nieuwe wereldorde...

Misschien is de internationale gemeenschap pas in staat het tij te keren na door zeer diepe dalen te zijn gegaan. Zo werd er na de Tweede Wereldoorlog een gemeenschappelijke wereldwijde consensus bereikt: "Dit nooit weer." Een nieuwe generatie wereldleiders besloot een nieuw systeem te bouwen, uitgaande van gemeenschappelijke waarden. Het zou moeten bestaan uit gezamenlijke instellingen, die beleidsinstrumenten zouden kunnen toepassen aan de hand van gezamenlijk vastgestelde regels. Voor het eerst in de geschiedenis werd er op wereldniveau consensus bereikt over een nieuwe wereldorde, op basis van een nieuw stelsel van waarden en beginselen van internationaal recht. Dergelijke rechtsbeginselen waren van oudsher bediscussieerd en voorgesteld, maar nooit wereldwijd aanvaard en toegepast. Vanaf 1945 werd gekomen tot een wereldsysteem van met elkaar verenigde

landen: de Verenigde Naties. Dit systeem werd de institutionalisering van internationaal recht, dat op haar beurt mocht gelden als een belichaming van wereldwijd gedeelde waarden.

Bovendien werd in verdragen overeengekomen dat binnen afzonderlijke soevereine staten alle mensen, zonder onderscheid, dezelfde rechten hebben: gelijke politieke, sociale en economische rechten voor iedereen. Alle landen, en ook de wereldgemeenschap als geheel, kregen de verantwoordelijkheid om deze rechten overeind te houden en de plicht de inwoners, als dragers van deze zogeheten mensenrechten, te beschermen. Aanvankelijk stonden de burgerlijke en politieke rechten centraal, maar onder druk van onafhankelijk geworden ontwikkelingslanden werd later een even zwaar gewicht toegekend aan sociaal-economische grondrechten, zoals het recht op arbeid en het recht op een adequate levensstandaard.

Dit alles luidde een nieuwe fase van mondialisering in: mondialisering niet alleen van economische en technologische mogelijkheden, maar ook van waarden en instellingen om gemeenschappelijke doelen te dienen, waaronder stabiliteit en ontwikkeling. Stabiliteit betekent het voorkomen en matigen van instabiliteit in de wereld-economie, op internationale financiële markten, in de internationale handel en in de productie van voedsel. En ontwikkeling impliceert het verhogen van de welvaart van landen, het verbeteren van de levensomstandigheden van mensen en het bevorderen van vooruitgang in het algemeen. De instelling van

de Verenigde Naties, als een op algemeen erkende waarden gebaseerde nieuwe wereldorde, betekende dat de beginselen van vrijheid en gelijkheid werden gecompliceerd door dat van de internationale solidariteit.

Sinds een aantal decennia geldt voor sommige landen het toekennen van (tijdelijke) voorkeursrechten als een erkende methode om achtergestelde minderheidsgroepen meer gelijke kansen te bieden op sociaal-economisch gebied. Binnen het kader van de internationale handel en transport konden dergelijke voorkeursrechten worden verwezenlijkt door middel van importtarieven, specifieke vormen van handelsbescherming en exportquota voor tropische producten. Dat gold vooral voor economieën of economische sectoren die in het beginstadium verkeerden van hun ontwikkeling en de competitie met gevestigde economieën en bedrijven op eigen kracht nog niet aankonden.

Naast de VN werden in 1947 de zogenaamde Bretton Woods-organisaties opgericht die zich vooral moesten richten op het verwezenlijken en in stand houden van een stabiele wereldeconomie: het Internationale Monetair Fonds (IMF), de Wereldbank (IBRD) en de General Agreement on Tariffs and Trade (GATT). In de jaren zeventig verenigden ontwikkelingslanden zich achter de eis een Nieuwe Internationale Economische Orde (NIEO) tot stand te brengen, omdat de regels en criteria van Bretton Woods en GATT onvoldoende rekening hielden met hun situatie en belangen. De NIEO kwam

er niet, maar de situatie van de ontwikkelingslanden werd gedurende een tweede periode van dertig jaar wel een hoofdthema van overleg binnen speciale conferenties van de Verenigde Naties. Het einde van de Koude Oorlog in 1989 luidde een periode van ontspanning in, waarin de aandacht kon worden gericht op sociaal beleid, milieubeheer en klimaatverslechtering.

...en haar teloorgang

De oprichting van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) in 1995 als opvolger van de GATT ging ten koste van de VN-organisatie voor handel en ontwikkeling (UNCTAD) in het kader waarvan vele handelspolitieke onderhandelingen waren gevoerd. Sindsdien heeft UNCTAD zich tevreden moeten stellen met de positie van een machteloze denktank. Dat zou overkomelijk zijn geweest wanneer de WTO echt had gefunctioneerd. De organisatie raakte echter verlamd. Handelspolitieke vooruitgang werd niet meer geboekt. Alle aandacht van de grote landen ging uit naar de bevordering van investeringen van transnationale ondernemingen. De combinatie van neoliberalisme met financieel kapitalisme leidde tot meer ongelijkheid tussen landen, en vooral daarbinnen. Ook het IMF kreeg daarmee te maken. Het Fonds stelde zich vanaf het begin van de jaren negentig minder rigide op, maar verloor aan invloed door de opkomst van het internationale bankwezen en de schaduwbanken, die zich van regels niets aantrokken. Intussen namen de Verenigde Staten steeds meer afstand van de aanvankelijk ook door hen zelf overeengekomen afspraken. Zij

deden niet mee met de afspraken op basis van het VN Klimaatverdrag, omzeilden de Veiligheidsraad toen zij Irak binnenvielen, trokken zich terug uit steeds meer organisaties van de Verenigde Naties en ondermijnden de WTO. Andere landen volgden dit voorbeeld, niet alleen China en Rusland, maar ook Europese landen, inclusief Nederland. Internationaal recht werd op vele terreinen een dode letter.

De hoogste tijd voor een radicaal alternatief

Aldus hebben grote problemen zich tot nieuwe crises ontwikkeld. En wellicht is het grootste probleem dat we het allemaal maar laten gebeuren en niet eens meer proberen een consensus te vinden over de wijze waarop de crises moeten worden aangepakt. Het systeem is ontmanteld.

Nieuwe initiatieven zijn dus hard nodig. Op naar beter internationaal beleid en de hervorming van internationale organisaties. Geen nieuw systeem van onderen af opbouwen, maar radicale restauratie. Regeringen lijken daarvan momenteel de urgentie niet in te zien. Dus is het de taak van politieke partijen, wetenschappers, denktanks, vakbewegingen, humanitaire organisaties, de milieubeweging, het maatschappelijk middenveld en jongeren die zich actief willen organiseren om het initiatief te nemen.

In deze brochure hebben enkelen van hen de handschoen opgenomen. Het gaat niet maar om losse ideeën en suggesties, maar om een samenhangend geheel. Eerst worden

nieuwe principes geformuleerd en daarna te bereiken doelstellingen. Ze verschillen van de principes en doelstellingen die momenteel gelden en het hoe en waarom daarvan wordt goed beargumenteerd. Vervolgens wordt een groot aantal voorstellen gedaan voor te nemen maatregelen op van elkaar onderscheiden gebieden. Die betreffen niet alleen de internationale handel zelf, maar ook internationale monetaire aangelegenheden, het internationale kapitaalverkeer en internationale publieke diensten. Daarbij wordt tevens ingegaan op ontwikkelingen die ten tijde van de vorming van het huidige systeem nog niet als een probleem werden gezien: de klimaatcrisis, voedselzekerheid, verduurzaming van economische transacties, de gevolgen van het coronavirus en pogingen van transnationale financiële instellingen om zichzelf en hun investeringen te beschermen ten koste van publieke belangen. Juist deze ontwikkelingen vragen om een samenhangend beleid gebaseerd op een nieuwe consensus. Ik hoop dat deze brochure zijn weg zal vinden, zeker ook in politieke zin.

Jan Pronk

Handel Anders!

Inleiding

Als de coronacrisis één ding heeft aangetoond dan is het wel dat internationale handel niet de ver-van-je-bed-show is die het leek te zijn: wanneer de toevoer van goederen elders op de wereld stopt, voelen we dat meteen. Alle landen ter wereld zijn de afgelopen maanden met hun neus op de feiten gedrukt. We zijn te afhankelijk van de wereldmarkt geworden om te kunnen voorzien in onmisbare goederen: van wc-papier tot medische apparatuur, van voedsel tot handel. Zeker met het oog op de huidige klimaatcrisis leidt dit tot grote risico's.

Handel en handelsafspraken zijn dan ook nodig om economieën en samenlevingen te laten bloeien. Maar er moet gebroken worden met het huidige vrije handelsregime. Gedomineerd door de belangen van de rijkste landen, grootgrondbezitters in het Mondiale Zuiden en multinationale bedrijven, heeft dit regime te lang de uitputting van natuurlijke hulpbronnen, klimaatverandering en het schenden van mensenrechten in de hand gewerkt. Ook boeren, werknemers en het

Midden-en Kleinbedrijf (MKB) zijn slachtoffer van de huidige 'race naar de bodem' op de wereldmarkt.

Net als bij de wereldwijde coronacrisis is de hervorming van het internationale handelsstelsel een mondiaal probleem dat we alleen met vereende krachten slagvaardig kunnen aanpakken. Nederland presenteert zich graag als gidsland en heeft ook die potentie. Maar als Nederland deze rol echt wil vervullen moet het ook zelf *business as usual* achter zich laten en een nieuwe generatie handelsverdragen inluiden. Mondiale handel mag niet langer ten koste gaan van mens, dier en milieu, maar moet er dienstbaar aan zijn. In deze brochure wil de coalitie Handel Anders! niet alleen laten zien dat deze ommekeer mogelijk en noodzakelijk is, maar vooral ook hoe we daar kunnen komen. Hoofdstuk 1 licht de principes toe die aan de basis liggen van de herziening van mondiale handel: democratie en transparantie, universele mensenrechten, toekomstbestendigheid en samenhang tussen beleidsterreinen. In

hoofdstuk 2 gaan we in op de doelstellingen die gepaard gaan met de voorgestelde principes voor mondiale handel. Vervolgens presenteren we in hoofdstuk 3 een voorstel over hoe de hervorming van handel internationaal georganiseerd kan worden. Hoofdstuk 4 is een verzameling van concrete voorstellen op vijf beleidsterreinen die, als ze worden overgenomen, zullen leiden tot handel die sociaal rechtvaardig en duurzaam is. Tenslotte gaan we dieper in op een aantal specifieke onderwerpen binnen een aantal boxen in de tekst.

Handel Anders!

Handel Anders! is een coalitie van vakbonden, voedselproducenten, ondernemers, betrokken burgers en organisaties die actief zijn op het gebied van milieu, consumptie, ontwikkeling en onderzoek. Gezamenlijk streven we naar duurzame en eerlijke handel. In deze publicatie hebben we onze ideeën op een rij gezet over hoe een rechtvaardig en milieuvriendelijk handelsbeleid eruit zou kunnen zien, en welke maatregelen moeten worden ingevoerd om dit te bereiken¹

Noten

- 1 Deze publicatie bouwt voort op eerder geformuleerde alternatieven door maatschappelijke en boerenorganisaties.

Zie: SOMO (2014) Alternative Trade Mandate: een nieuwe koers voor het EU handels- en investeringsbeleid. <https://www.somo.nl/nl/alternative-trade-mandate-een-nieuwe-koers-voor-het-eu-handels-en-investeringsbeleid/>;
Friends of the Earth Europe (2018) Setting Course for Sustainable Trade: a new trade agenda that serves people and the environment. <https://www.foeeurope.org/new-trade-agenda/>;
Milieudefensie (2017) Handelsagenda voor een eerlijke en duurzame economie. <https://milieudefensie.nl/actueel/handelsagenda-voor-duurzame-en-eerlijke-economie.pdf>;
Geurts, Guus et al. (2008) Regionalisering als alternatief voor neoliberale globalisering. <https://www.vredesmuseum.nl/download/regionalisering.pdf>.

Principes voor toekomstig handelsbeleid

In dit hoofdstuk presenteert de coalitie Handel Anders! vier principes die ten grondslag liggen aan een toekomstig mondiaal handelssysteem.

Principe 1

DEMOCRATIE EN TRANSPARANTIE

Inspraak maatschappelijke organisaties

Handels- en investeringsverdragen dienen democratisch tot stand te komen. In toekomstig handelsbeleid zullen onderhandelaars zoveel mogelijk informatie over de onderhandelingen delen.¹ Ook is het van groot belang dat er ruimte komt voor burgers en maatschappelijke organisaties om hun visie op handelsbeleid kenbaar te maken. Voor, tijdens én na afloop van onderhandelingen moet er ruimte zijn voor gevraagde en ongevraagde inspraak en zeggenschap. Op dit moment worden handelsverdragen vooral op Europees niveau afgesloten. De Europese Commissie, het ongekozen orgaan dat onderhandelt over deze verdragen, staat onder grote invloed van het multinationale

bedrijfsleven. Burgers, maatschappelijke organisaties, vakbonden, boerenorganisaties, het Midden-en Kleinbedrijf (MKB) en parlementen kunnen daarentegen weinig invloed uitoefenen op de verdragen. Het Europees Parlement kan alleen kant en klare handelsverdragen goed- of afkeuren, na afloop van de onderhandelingen. Nationale parlementen staan grotendeels buiten spel. Dit is opmerkelijk omdat juist investeringsverdragen een gevaar kunnen vormen voor de democratie, onder andere door de omstreden ISDS claims die erdoor mogelijk gemaakt worden (zie box: *ISDS en andere vormen van arbitrage*, op pagina 47).

Parlementen dienen meer inspraak te krijgen in de onderhandelingen over handelsverdragen, net als het maatschappelijk middenveld. Zo ontstaat meer ruimte om, naast economische belangen, ook het publieke belang en milieuaspecten zwaar te laten meewegen in de besluitvorming over handel. Verder zal de transparantie in de totstandkoming van handelsbeleid verhoogd worden. Daarvoor zal openbaar worden gemaakt welke lobbyisten toegang hebben tot onderhandelaars van handelsverdragen, om deze toegang vervolgens gelijk te verdelen onder belanghebbenden zoals vakbonden of milieuorganisaties.

UNIVERSELE MENSENRECHTEN

Toekomstig handelsbeleid zal het beschermen en bevorderen van mensenrechten centraal stellen. Mensenrechten dienen voorrang te krijgen ten opzichte van economische belangen, ook als deze haaks staan op de private rechten van investeerders. Mensenrechten zijn universeel en onafhankelijk van nationaliteit, geslacht, gender, nationale of etnische afkomst, ras, religie, of taal. Vrouwenrechten, inheemse rechten en arbeidsrechten maken deel uit van erkende mensenrechtenverdragen. Ook de voorziening in basisbehoeften als voedsel, water, bestaanszekerheid, huisvesting, onderwijs en gezondheidszorg behoren tot de mensenrechten waar de overheid garant voor moet staan. Mensenrechten verdienen een integrale plek in handelsbeleid: ze dienen bindend te worden toegepast op handelsverdragen in het geheel en niet slechts op enkele onderdelen ervan, zoals nu gebruikelijk is.

Europese lidstaten hebben de verplichting om deze rechten te respecteren en te beschermen, zowel binnen als buiten de Europese Unie. Elke ondertekenaar van een handelsverdrag is verplicht een negatieve impact op mensenrechten te voorkomen. Ook na de inwerkingtreding van een verdrag zullen de ondertekenaars de gevolgen op mensenrechten blijven monitoren.

Het toekomstig handelsbeleid stimuleert bovendien een intellectueel eigendomsrecht systeem (IPR) dat in dienst staat van mensenrechten. Het huidige systeem voor intellectueel eigendom, met verregaande patenten in de handen van multinationals, is strijdig met het recht op gezondheid en het kwekersrecht. De patenten belemmeren vrije toegang tot goedkope medicijnen en weerhouden kleine boeren ervan om zaden te hergebruiken en in hun levensonderhoud te voorzien.²

Box 1

GENDERGELIJKHEID EN VROUWEN-RECHTEN

Non-profit organisatie GRAIN, Uganda:

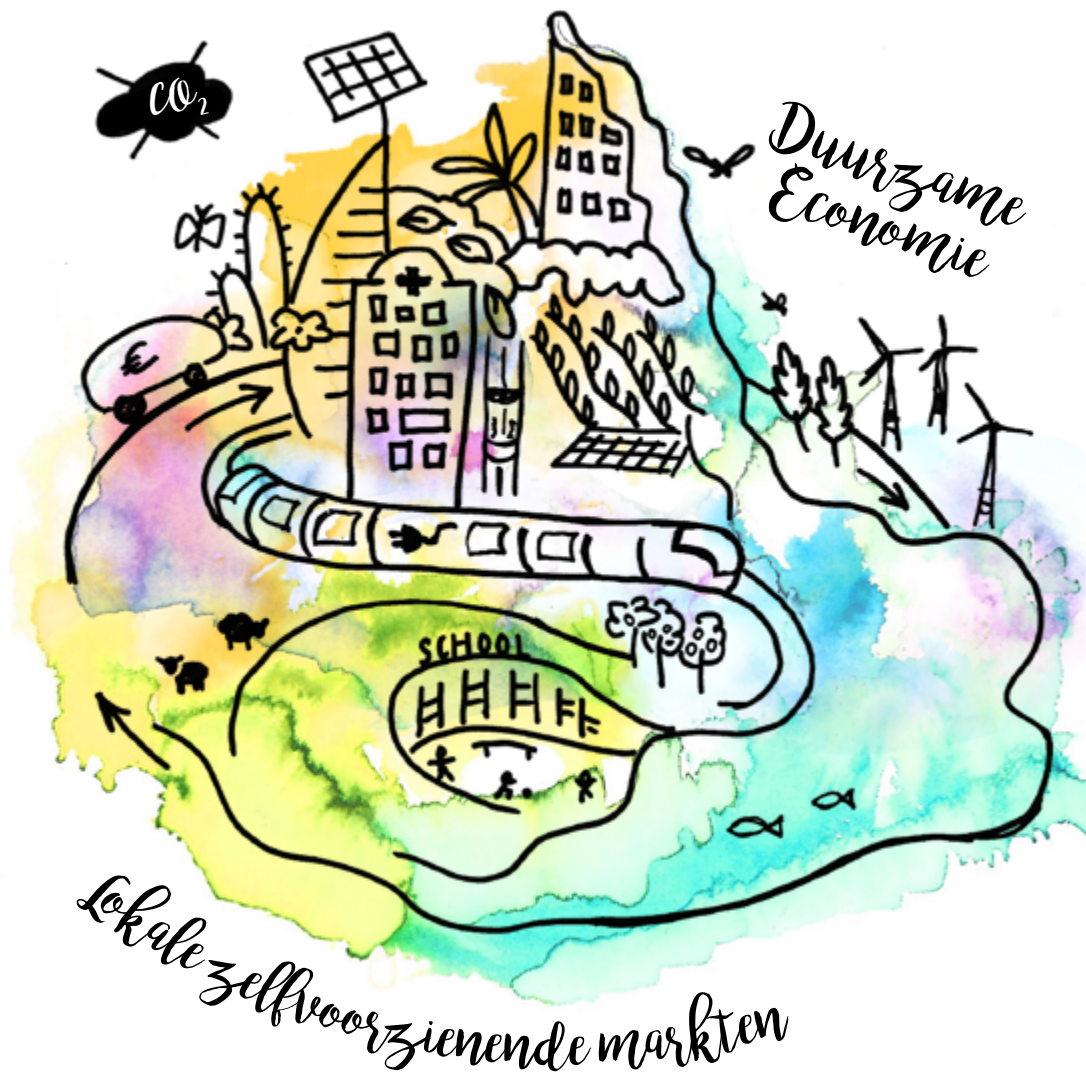
"Het werk van vrouwen in Afrika wordt zelden in acht genomen in nationale, regionale en mondiale processen die over handel gaan. Dit komt omdat deze processen alleen betrekking hebben op grote bedrijven, terwijl de meeste Afrikaanse vrouwen in de zogenaamde 'informele sector' werken, verreweg de belangrijkste sector van Afrikaanse economieën. De enorme bijdrage die vrouwen leveren in het onderhouden van hun families en gemeenschappen wordt nooit meegenomen of overwogen. Elk handelsbeleid

dat geen prioriteit geeft aan de informele sector en vrouwen moet worden afgewezen.”

Vrouwenrechten zijn mensenrechten. Het is belangrijk om gendergelijkheid en vrouwenrechten specifieke aandacht te geven. Vrouwen worden op allerlei manieren ongelijk behandeld ten opzichte van mannen. Ze zijn minder vertegenwoordigd op leiderschapsniveau in de politiek, gemeenschappen en bedrijven, en verdienen minder dan mannen voor hetzelfde werk, om een aantal voorbeelden te noemen.

Handel is niet genderneutraal. Maatregelen kunnen een andere impact hebben op vrouwen dan op mannen. Wanneer door de liberalisering van voedselmarkten, de gezondheidszorg of de watervoorziening toegang tot deze basisbehoeften moeilijker wordt, zijn het vaak vrouwen die de problemen voor hun gezin moeten opvangen. Bovendien kunnen lokale producenten en informele verkopers, vaak vrouwen, door het liberaliseren van de landbouwsector en het openstellen van de dienstensector voor internationale bedrijven, weggeconcentreerd worden.

Principe 3

TOEKOMSTBESTENDIGHEID

We hebben maar één planeet en daarom dient alle ontwikkeling duurzaam te zijn. Duurzaam handels- en investeringsbeleid zorgt voor meer regionale zelfvoorziening, stimuleert handel in eerlijke producten en diensten, en maakt de overstap naar een fossielvrije economie mogelijk. Overheden dienen hierin een grote rol te spelen. Zij kunnen lokale en duurzame economieën ondersteunen of kringloopproducten promoten om minder afhankelijk te worden van export- en importstromen. Het uiteindelijke doel is om lokale, nationale en regionale (b.v. op EU-niveau) zelfvoorzienende markten te creëren die het recht op voedsel kunnen waarborgen en de grenzen van onze planeet respecteren.

Handels- en investeringsbeleid kan de weg vrijmaken voor duurzame landbouwpraktijken zoals agro-ecologie.³ Deze ecologische landbouwmethode beschermt biodiversiteit, draagt bij aan bodemverbetering en gaat klimaatverandering tegen. Ook dient een toekomstbestendig handelsbeleid zich in te zetten op de hervorming van de huidige industriële productie. Leidraad hierbij is het rechtvaardig en duurzaam gebruik van hulpbronnen, door zo veel mogelijk hergebruik en het creëren van werkgelegenheid binnen

het lokale en nationale bedrijfsleven.

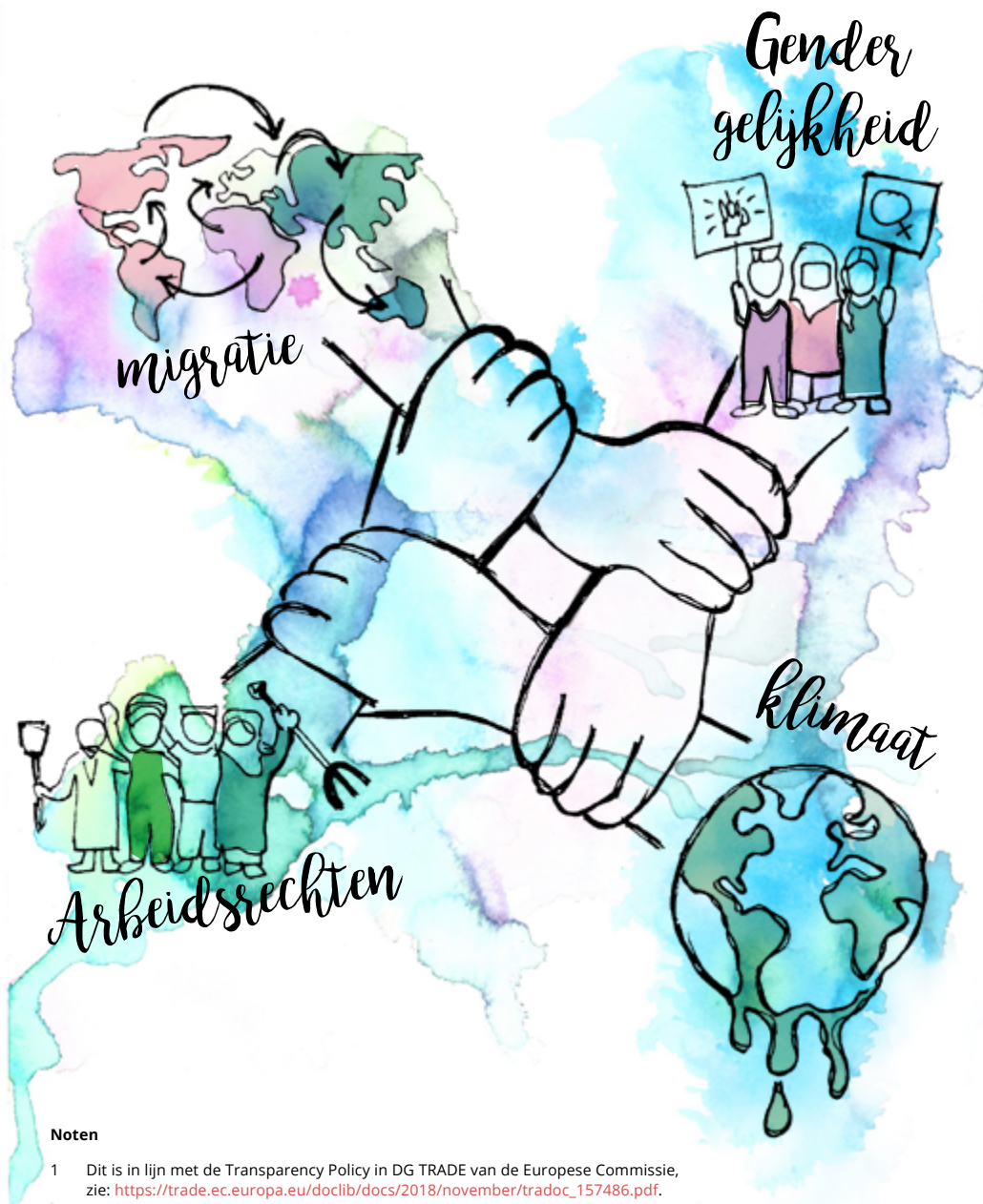
Er moet een einde komen aan doorgeslagen marktwerking en de bescherming van buitenlandse investeerders die het hedendaagse handels- en investeringsbeleid domineren. De Europese Unie besteedt vandaag de dag een groot deel van haar industriële productie en grootschalige landbouw uit aan het Mondiale Zuiden. Dit leidt vaak tot meer CO₂-uitstoot en draagt bij aan de verdere uitputting van fossiele hulpbronnen. Het bedroevende resultaat is welbekend: verlies van biodiversiteit, de ondergang van klimaatregulerende bossen en de opwarming en verzuring van zeeën.⁴ Europa's honger naar grondstoffen en behoefte aan vruchtbare landbouwgrond leidt bovendien tot landontteigening en ondervoeding op lokaal niveau. Dit treft voornamelijk kleinschalige boeren en lokale (inheemse) gemeenschappen in het Mondiale Zuiden die al het ergst worden getroffen door mondiale ongelijkheid en klimaatverandering.

Principe 4

SAMENHANG TUSSEN BELEIDSTERREINEN

Toekomstig handelsbeleid moet niet alleen over handel gaan, maar ook over de samenhang tussen handelsbeleid en ander beleid. Bij beleidscoherentie gaat het erom dat bepaald beleid positieve neveneffecten kan hebben op andere terreinen of landen, en negatieve effecten worden voorkomen. Goede bedoelingen op het gebied van internationale samenwerking mogen niet worden ondermijnd door oneerlijk landbouw-, fiscaal- of handelsbeleid. Het stimuleren van het lokale Midden- en Kleinbedrijf (MKB) in het Mondiale Zuiden heeft bijvoorbeeld geen duurzaam effect als Nederland ondertussen via handelsverdragen buitenlandse investeringen stimuleert die de lokale economie wegconcurreren. Daarom moet ontwikkelingssamenwerking altijd in lijn zijn met andere beleidsterreinen die horen bij buitenlandse politiek, zowel op nationaal als Europees niveau.

Het vereist moed en leiderschap om handelsbeleid te hervormen zodat handel en handelsverdragen niet alleen voortkomen uit eigenbelang, maar juist ook in het belang zijn van het Mondiale Zuiden en een duurzame aarde. Ook de gevolgen voor gendergelijkheid, arbeidsrechten en migratie verdienen alle aandacht. Zo voorkomen we de situatie waarin wat met de ene hand wordt gegeven, door de andere hand weer wordt afgenomen.

Noten

- 1 Dit is in lijn met de Transparency Policy in DG TRADE van de Europese Commissie, zie: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2018/november/tradoc_157486.pdf.
- 2 Zie: Both ENDS (2018) UPOV 91 and Trade Agreements: Compromising Farmers' Rights to save and sell seeds. https://www.bothends.org/uploaded_files/document/LR_UPOV91_brochure_A4.pdf.
- 3 Voor meer informatie over agro-ecologie, zie: <https://www.boerengroep.nl/themas/agroecologie/>.
- 4 Voor meer informatie over de invloed van klimaatverandering op oceanen, zie: <https://www.seafirst.org/themas/co2-oceanen/>.

Doelstellingen: Handel in dienst van mens en milieu

Het huidige motto in het internationale handelsbeleid is “hoe meer handel, hoe beter.”

Voor de coalitie Handel Anders! is handel echter geen doel op zich, maar een middel. Een manier om bij te dragen aan het halen van vele verschillende doelstellingen, zoals het beschermen van het milieu of het bevorderen van mensenrechten. Handel kan kansen bieden om duurzame economische ontwikkeling te stimuleren, mits het op de juiste manier is vormgegeven en de opbrengsten eerlijk worden verdeeld. Internationale verdragen op het terrein van mens, dier, milieu en klimaat moeten daarom prioriteit krijgen ten opzichte van handelsverdragen.

Sinds het Europese Verdrag van Lissabon, ondertekend in 2007, is ‘concurrentie op de wereldmarkt’ min of meer heilig verklaard. Dit leidt ertoe dat er fundamenteel verkeerde beslissingen worden gemaakt binnen het huidige Europese beleid. Zo blijft effectief milieu- en landbouwbeleid uit, omdat dit ten koste zou gaan van de concurrentiekracht op de wereldmarkt.

Overheden moeten weer de ruimte krijgen om beleid te voeren waarin het welzijn van burgers voorop staat en waarin het belang van duurzaamheid of baanzekerheid zwaarder weegt dan de winstmaximalisatie van multinationale bedrijven. Zo kan de overheid waken over vitale processen en cruciale beroepen. En beleidsmakers kunnen dan ondersteuning bieden met gerichte investeringen en een milieuvriendelijk landbouw- en industriebeleid.

In dit hoofdstuk gaan we in op de doelstellingen van een handelsbeleid dat gebaseerd is op de principes van democratie en transparantie, universele mensenrechten, toekomstbestendigheid en samenhang tussen beleidsterreinen.

Hoge, en bindende en afdwingbare standaarden op gebied van milieu, arbeidsnormen, volksgezondheid, voedselveiligheid en dierenwelzijn

De afspraken gemaakt binnen de International Labour Organization (ILO) zoals de vrijheid van vakbondsorganisatie, het recht op collectief onderhandelen, en het verbod op kinderarbeid, dwangarbeid en discriminatie worden leidend bij de ontwikkeling van handelsbeleid. Met harde afspraken op deze en andere vlakken, zoals mensenrechten of het beschermen van de onafhankelijke rechtsstaat, wordt voorkomen dat handelsverdragen deze rechten aantasten. Verder moet er op lange termijn binnen de Verenigde Naties worden gewerkt aan hogere standaarden die het behalen van de Sustainable Development Goals¹ bevorderen.

Democratische zeggenschap over handelsbeleid en transparantie

Nationale parlementen, maatschappelijke organisaties, vakbonden, boerenorganisaties en het Midden-en Kleinbedrijf (MKB) krijgen in de toekomst veel meer toegang tot het gehele besluitvormingsproces rondom handelsverdragen. Overheden waken ervoor dat machtige spelers, zoals transnationale bedrijven, niet meer inspraak hebben dan andere belanghebbenden.

Alle bewoners van de wereld voorzien van basisbehoeften

Handelsbeleid dient ervoor te zorgen dat natuurlijke hulpbronnen in eerste instantie worden ingezet om te voldoen aan lokale, nationale en regionale basisbehoeften. Het gaat om basisbehoeften zoals voedsel, water, schone lucht, gezondheidszorg, onderwijs, huisvesting, energie, levensonderhoud, een leefbaar loon en sociale voorzieningen. Hieraan voldoen komt in belangrijke mate overeen met het respecteren van universele mensenrechten.

Op de huidige wereldmarkt wordt vruchtbare grond ingezet voor gewassen en producten waar een koopkrachtige vraag naar bestaat, zoals veevoer en biobrandstoffen. Zo krijgen vleeseters en autorijders uit het Mondiale Noorden voorrang op het recht op voedsel, levensonderhoud en land van kleine boeren en inheemse bevolkingsgroepen. Aan de andere kant hebben boeren over de hele wereld last van oneerlijke concurrentie op hun markten door gedumpte producten of producten die niet aan hun standaarden voldoen.

Eerlijke prijzen en lonen

Producenten krijgen een eerlijke prijs voor een zo milieuvriendelijk, diervriendelijk en sociaal rechtvaardig mogelijk product, waarbij ook een leefbaar loon wordt betaald aan werknemers. Het milieu, dierenwelzijn en rechten van werknemers worden nadrukkelijk meegenomen in de uiteindelijke prijs van een product. Als dit leidt tot hogere prijzen voor de consument wordt er met aanvullend sociaal beleid voor gezorgd dat iedereen de toegang behoudt tot basisbehoeften.

Verbeterde toegang tot zaden en medicijnen

Intellectuele eigendomsrechten (IPR) worden niet meer opgenomen in handelsverdragen, of drastisch hervormd. Binnen de landbouw krijgt het kwekersrecht, het recht om zelf zaden te kweken, weer prioriteit ten opzichte van patenten van multinationals in de toelevering van zaad. Patenten in de farmaceutische industrie dienen het recht op gezondheidszorg niet te schaden.

Autonomie van het Mondiale Zuiden bevorderen

Het toekomstige handelsbeleid draagt bij aan het verlagen van mondiale ongelijkheid op economisch en sociaal gebied. Rijke landen bepalen niet langer het ontwikkelingspad van het Mondiale Zuiden en de opkomende economieën. Deze landen moeten hun eigen landbouw- en

industriebeleid kunnen vormgeven om zoveel mogelijk economische waarde en werkgelegenheid te creëren. Ook moet het mogelijk zijn voor landen in het Mondiale Zuiden om een exportbelasting in te stellen en importheffingen op specifieke producten in te voeren.

Gendergelijkheid voor vrouwen wereldwijd

Gender krijgt een vaste plek binnen handelsbeleid. Er zal worden gekeken naar de gevolgen van een handelsverdrag op de positie van vrouwen. Als de gevolgen negatief kunnen zijn, worden de richtlijnen van de Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) toegepast om dit te voorkomen. Daarnaast wordt ervoor gezorgd dat handel bijdraagt aan “gendergelijkheid en empowerment van vrouwen en meisjes wereldwijd,” het vijfde Sustainable Development Goal van de Verenigde Naties.

Duurzame en regionale zelfvoorziening

Er wordt prioriteit gegeven aan boeren en het Midden- en Kleinbedrijf (MKB) die produceren voor lokale, nationale en regionale markten (zoals de Europese Unie, Mercosur in Zuid-Amerika en AfCFTA in Afrika) in plaats van het internationale bedrijfsleven. Kringlopen binnen de landbouw en de industrie worden gesloten om uitputting van grondstoffen en de vervuiling van bodem, water en lucht te voorkomen.

Handelsbeleid en internationale klimaataakkoorden

Bij het vormgeven en uitvoeren van klimaatbeleid, zoals het Nederlandse klimaataakkoord of de European Green Deal, speelt handelsbeleid onterecht geen rol. In toekomstig handelsbeleid wordt het mogelijk om milieu-eisen te stellen aan importproducten. Het recente voorstel van de Europese Commissie voor importheffingen op producten met een hoge CO₂-uitstoot is een stap in de goede richting.

Binnen klimaataakkoorden dient de CO₂-uitstoot van landen op een andere manier te worden berekend. Nu wordt alleen de CO₂-uitstoot geteld van de productie in een land zelf, en niet in het land waar de producten naartoe worden geëxporteerd. Een groot deel van de Europese consumptie wordt in andere landen geproduceerd, denk bijvoorbeeld aan de import van soja of palmolie. Daardoor worden exporterende landen als China, Brazilië en Indonesië meer verantwoordelijk gesteld voor klimaatverandering dan rechtvaardig is.

Effectief klimaatbeleid en een duurzame energietransitie

Effectief klimaatbeleid wordt niet langer verhinderd door investeerders die dreigen met schadeclaims, zoals grote energiebedrijven nu doen bij overheden die kolencentrales willen sluiten. Ook moet ernaar gestreefd worden dat de productie van goederen zo dicht

mogelijk plaatsvindt bij de plek waar deze producten worden geconsumeerd. Transportafstanden worden zo kort mogelijk gehouden. Natuurvernietiging voor exportgewassen, veehouderij, mijnbouw en de winning van fossiele brandstoffen wordt zo snel mogelijk gestopt.

Beleidsvrijheid voor overheden

Toekomstige handelsverdragen ondermijnen niet langer de slagkracht van overheden om mens, dier en milieu te beschermen. Landen kunnen hun beschermingsniveau via wet- en regelgeving handhaven en desgewenst verhogen. Dat betekent ook het einde van het ondemocratische arbitragesysteem, waarmee buitenlandse investeerders landen kunnen aanklagen wanneer deze sociaal of milieubeleid maken dat hun winsten mogelijk onder druk zet (Zie box: *ISDS en andere vormen van arbitrage*, pagina 46). Landen kunnen dan mens en milieu beschermen, zonder angst voor een kostbare rechtszaak. Overheden mogen ook lokale of nationale bedrijven voorrang geven ten opzichte van buitenlandse bedrijven en investeerders, bijvoorbeeld bij het aanbestedingsbeleid.

Bescherming van eigen markten

Het beschermen van eigen markten is nodig met het oog op de bescherming van werkgelegenheid, boeren, natuur, milieu, arbeidsnormen, dierenwelzijn en culturele diversiteit. Zolang er vanwege WTO-regels geen vergelijkbare eisen mogen worden

gesteld aan importproducten, mogen landen bovenstaande belangen beschermen met importheffingen. Landen krijgen de beleidsvrijheid om zelf te kiezen wanneer zij hun importheffingen deels of geheel opheffen. Landen die (nog) niet zelfvoorzienend zijn krijgen het recht om regelmatig te herzien of ze de import via zogeheten Tariff Rate Quota (TRQ's) willen verkleinen of verruimen.

Bescherming van publieke dienstverlening

De toegang tot diensten die essentieel zijn voor de hele samenleving, zoals onderwijs, energie- en watervoorziening, huisvesting en gezondheidszorg, mag niet worden gehinderd door handelsverdragen. In een toekomstig handelsbeleid houden burgers zeggenschap over deze voorzieningen. Diensten die in de afgelopen jaren (deels) zijn geprivatiseerd, moeten tot algemeen publiek belang kunnen worden verklaard en buiten handelsafspraken worden gehouden. Overheden laten essentiële diensten niet langer over aan de markt en kunnen geprivatiseerde diensten weer in publieke handen nemen.

Beperkingen aan kapitaalstromen

Het wereldwijde verkeer van personen, producten en kapitaal, inclusief de regulering daarvan, moet in dienst komen te staan van mens, maatschappij en milieu. Overheden op alle niveaus moeten het volledige recht behouden om kapitaalstromen te reguleren en gerichte publieke investeringen te doen. Om mondiale financiële markten aan banden te leggen, hebben zij de vrijheid om, indien nodig, kapitaalcontroles en -belastingen in te voeren.

Noot

- 1 De Sustainable Development Goals (SDG's) zijn doelen voor de ontwikkeling van mens en planeet opgesteld door de Verenigde Naties. Hoewel de uitgangspunten breed worden gedragen, is de praktijk rondom de SDG's weerbarstiger. SDG's kunnen bijvoorbeeld door het bedrijfsleven misbruikt worden als marketingtool. Daarom is het belangrijk om bedrijven niet te beoordelen op hun steun of promotie van één Development Goal, maar om deze in samenhang te bezien. Het mag niet zo zijn dat een bedrijf betrokken is bij de verdrijving van boeren van hun land, terwijl het zich tegelijkertijd presenteert als kampioen genderrechten. Mensenrechten mogen dus geen marketingtool zijn waarmee bedrijven zich een gewenst imago kunnen aanmeten. Een voorbeeld van een multinationaal bedrijf dat de SDG's vooral met mooie woorden ondersteunt, is Unilever. Zie: <https://www.unilever.com/sustainable-living/our-strategy/un-sustainable-development-goals/>.

Box 2

DE CORONACRISIS EN HET MONDIALE ZUIDEN

Tijdens crises worden de meest kwetsbare groepen in de samenleving het hardst getroffen. De coronacrisis vormt daarop geen uitzondering. De meeste van deze mensen wonen in het Mondiale Zuiden en werken grotendeels in de informele economie. Vrouwen, die oververtegenwoordigd zijn in de informele sector, worden extra hard geraakt. Zorgstelsels in deze landen zijn bovendien veel minder ontwikkeld dan die in het Mondiale Noorden. Economieën zijn stilgevallen omdat ze (digitale) infrastructuur missen. Ook hebben overheden niet de middelen om de samenleving te stutten met enorme steunpakketten, zoals in Nederland is gebeurd. De reservepotjes om de economische klappen op te vangen waren in deze landen al schaars. Een hongerpandemie dreigt: de Verenigde Naties verwachten dat eind dit jaar het aantal mensen in acute hongersnood zal verdubbelen van 135 naar 260 miljoen.¹

Tegelijkertijd is ook het omgekeerde waar. Landen als Senegal en Cuba tonen, juist nu, daadkracht en veerkracht. In beide landen werd snel en adequaat ingegrepen toen de coronacrisis zich

aandiende. Zo rolde Cuba al in januari 2020 een 'preventie en controle plan' uit en werd de publieke zorgsector klaargestoomd om de uitbraak te kunnen opvangen. Ook Senegal was er vroeg bij met veelvuldig testen, ziekenhuisopnames en quarantaine-beleid. Het zijn slechts enkele voorbeelden, maar ze maken duidelijk dat het tijd is voor het Mondiale Noorden om haar relaties met het Mondiale Zuiden te herdefiniëren. Ditmaal op basis van gelijkwaardigheid en de ambitie om van elkaar te leren, in plaats van te dicteren "hoe het moet."

Schulden kwijtschelden

Al voor de coronacrisis was de schuldenberg van het Mondiale Zuiden ongekend groot; in 2020 moeten de 132 armste landen zo'n drieduizend miljard dollar terugbetalen aan schuld². Daarnaast geldt dat er veel meer geld vanuit het Mondiale Zuiden naar het Mondiale Noorden stroomt dan andersom. Het gaat dan, naast rentebetalingen voor schulden, bijvoorbeeld om winsten die daar gemaakt zijn en naar belastingparadijzen (zoals Nederland) gesluisd worden. De vrijheid van kapitaal om landen in te stromen heeft zelden de beloofde binnenlandse groei gebracht, maar nu deze stroom razendsnel de andere kant opgaat, komen veel landen droog te staan. De uitdaging voor de komende tijd is enorm.

Het is daarom essentieel dat getroffen landen in het Mondiale Zuiden zich niet

nog dieper in de schulden steken om de klappen van de coronacrisis op te vangen. Bestaande schulden zouden massaal moeten worden kwijtgescholden en schuldbetalingen zo veel mogelijk uitgesteld. Dit vermindert ook de noodzaak om natuurlijke hulpbronnen en landbouw te exporteren. Deze kunnen dan worden gebruikt om te voorzien in eigen basisbehoeftes. Ook zouden landen extra steun moeten krijgen van internationale donoren. Het International Monetary Fund (IMF), dat via de speciale trekkingsrechten (SDR's) in feite geld kan bijdrukken, moet worden ingeschakeld voor landen in nood.

Kapitaalstromen aan banden

Maar op lange termijn is er veel meer nodig. De post-corona wereld vereist een ander mondiaal handelstelsel dat prioriteit geeft aan het voorzien in basisbehoeften van de bevolking, en dat is gebaseerd op lokale, nationale en regionale hulpbronnen binnen een diverse economie. De landen uit het Mondiale Zuiden moeten in staat worden gesteld om meer welzijn, welvaart en weerbaarheid te ontwikkelen. Daarbij is het ook van belang dat er een einde komt aan de ongehinderde kapitaalstromen die de wereld overgaan op zoek naar het

hoogste rendement. Er moeten meer mogelijkheden komen om kapitaalcontroles en kapitaalbelastingen in te voeren en mondiale financiële markten aan banden te leggen. Ook moeten landen veel minder afhankelijk worden van private kapitaalstromen, en in plaats daarvan voldoende publiek kapitaal kunnen aanwenden. Gerichte publieke investeringen kunnen zichzelf terugverdienen en aanvullende belastingmaatregelen leveren meer geld op in de staatskas. Daarbij komt dat staatseigendom van ondernemingen in het Mondiale Zuiden zorgt voor meer belastinginkomsten en economische stabiliteit. Dat betekent ook dat er een belangrijke rol is weggelegd voor lokale ontwikkelingsbanken en centrale banken.

Global Green Deal

Tot slot zullen de maatregelen die worden genomen in het kader van de coronacrisis moeten aansluiten op een Global Green Deal. In een toekomstig mondiaal akkoord staan de volgende thema's centraal: de strijd tegen klimaatverandering, het versterken van de publieke sector, een zo groot mogelijke zelfvoorziening in voedsel, het creëren van groene en eerlijke industriepolitiek en de bescherming van mensenrechten en arbeidsrechten.

Noten

- 1 <https://insight.wfp.org/wfp-chief-warns-of-hunger-pandemic-as-global-food-crises-report-launched-3ee3edb38e47>
- 2 5 redenen voor een wereldwijde schuldenschoonmaak, Tegenlicht (4 september 2020) <https://www.vpro.nl/programmas/tegenlicht/lees/artikelen/2020/5-redenen-schulden-ontwikkelingslanden.html>

Hoofdstuk 3

Een nieuwe wereld-handelsorganisatie

In dit hoofdstuk gaat Handel Anders! in op de totstandkoming en weeffouten van het huidige mondiale handelsbeleid. Ook doen we een voorstel voor een drastisch hervormd handelssysteem.

De opkomst van een internationaal handelssysteem

De oorsprong van de wereldhandel zoals we die vandaag de dag kennen, ligt in de befaamde Bretton Woods conferentie van 1944. De overeenkomst die hieruit voortkwam stimuleerde internationale handel in een wereld die zwaar getroffen was door de Tweede Wereldoorlog. Tegelijkertijd werd het internationale kapitaalverkeer sterk gereguleerd – onder meer door nieuw op te richten multilaterale instellingen zoals de Wereldbank en het International Monetary Fund (IMF) – zodat democratische natiestaten soeverein economisch beleid konden voeren.

Enkele jaren later ondertekenden 23 landen de General Agreement on Tariffs and Trade (GATT). Dat nam toe tot 123 landen in 1994. Deze overeenkomst bevatte afspraken over het verlagen en vereenvoudigen van invoerheffingen, met name voor industriële producten. Landen mochten wel hun landbouw blijven beschermen en stimuleren (subsidieën), zolang de overschotten die hierdoor mogelijk zouden ontstaan niet werden gedumpt op de wereldmarkt.

In de hierop volgende jaren is het internationale handelssysteem steeds verder uitgebreid. In 1995 wordt de World Trade Organization (WTO) opgericht, als opvolger van de GATT. Vrijwel alle landen zijn nu lid van deze organisatie die wordt gezien als hét forum om internationale afspraken te maken over handel. Binnen de WTO zijn sinds haar oprichting meerdere verdragen afgesloten, onder andere over de handel in diensten (GATS), intellectuele eigendomsrechten

(TRIP's), investeringen en landbouw (AoA). De brede agenda van de WTO ten spijt, kijkt de organisatie uitsluitend naar handel, niet naar ontwikkeling in bredere zin, of het welzijn van mens, dier en milieu.

Naar neoliberal handelsbeleid

De uitbreiding van de internationale handelsagenda volgt op een golf van liberalisering en privatisering die de wereld vanaf de jaren tachtig overspoelt. Onder invloed van het neoliberalisme is het (internationale) overheidsbeleid drastisch veranderd. Publieke diensten, zoals transport, energievoorziening en gezondheidszorg, werden geprivatiseerd; de handel in goederen geliberaliseerd; en de belemmeringen op kapitaalstromen grotendeels opgeheven. Ook kregen bedrijven belastingverlagingen cadeau en werd er bezuinigd op overheidsuitgaven.

In dezelfde beweging is de naleving van regels op het gebied van milieu, arbeidsnormen en dierenwelzijn meer en meer overgelaten aan vrijwillige afspraken met het bedrijfsleven. Er zijn sinds de jaren '80 wel internationale milieu- en mensenrechtenverdragen afgesloten, maar deze zijn, in tegenstelling tot WTO-afspraken, niet afdwingbaar met sancties. De WTO kent bovendien een juridisch mechanisme waarmee landen elkaar kunnen aanklagen als ze zich niet aan handelsafspraken houden. Milieu- en mensenrechtenverdragen missen een dergelijk mechanisme.

De nieuwe verdragen die door nationale overheden in de WTO zijn afgesproken, hebben het neoliberalisme internationaal

verankerd. Het is dan ook een misvatting om te denken dat neoliberalisme betekent dat de markt, of het bedrijfsleven, en de staat tegenover elkaar staan. Het neoliberalisme heeft de staat nooit buitenspel willen zetten maar haar juist gebruikt om de bescherming van eigendomsrechten en het vrije verkeer van goederen in beton te gieten. Zo is geprobeerd te voorkomen dat de democratie ooit nog de internationale handelsorde zou kunnen verstoren. De huidige vrijhandelsverdragen zijn dan ook vooral een afspiegeling van de belangen van het multinationale bedrijfsleven die zijn vastgelegd in bindende regels, zoals het recht om markten te mogen binnendringen door gedwongen liberalisering.

Ongelijke handel

Hoewel binnen de WTO alle landen een gelijke stem hebben en beslissingen worden genomen op basis van consensus, blijkt in de praktijk dat de machtsverhoudingen ongelijk zijn verdeeld. De huidige verdragen

zijn in belangrijke mate opgesteld door landen uit het Mondiale Noorden, en dienen voornamelijk het belang van transnationaal opererende bedrijven.

Een sprekend voorbeeld van deze ongelijke machtsverdeling zijn de algemene tariefverlagingen op import die binnen de WTO zijn afgesproken voor de landbouw. Dit is vooral gunstig voor de multinationale agribusiness uit het Mondiale Noorden. De lagere prijzen als gevolg van het WTO landbouw-akkoord (AoA) werden voor hen deels gecompenseerd met subsidies. Landen in het Mondiale Zuiden hebben echter geen financiële mogelijkheden om hun boeren te subsidiëren. Zij kunnen hen enkel beschermen via importheffingen.

In het AoA zijn daarnaast afspraken gemaakt over tarief-vrije importquota (TRQ's) voor landbouwproducten. Dit is in het voordeel van internationaal handelende bedrijven en draagt bij aan onnodige concurrentie en

milieuschade. Door verdragen als CETA en EU-Mercosur dreigen de TRQ's voor bijvoorbeeld vlees verder uitgebreid te worden. Dat landen uit het Mondiale Zuiden akkoord zijn gegaan met dergelijke maatregelen heeft een verontrustende reden. Rijke westerse landen hebben namelijk chantage-middelen ingezet om verzet in de kiem te smoren. Tijdens WTO-onderhandelingen is bijvoorbeeld gedreigd met het verlagen van ontwikkelingshulp of het verlagen van de importquota op tropische producten, zoals bananen of rietsuiker. Dit dreigement werkte omdat veel landen in het Mondiale Zuiden economisch sterk afhankelijk zijn van slechts een handvol exportproducten.

Bovendien heeft het Mondiale Zuiden veel te maken met de neoliberale Structural Adjustment Programs (SAP) van de Wereldbank en het IMF, twee eveneens door het Mondiale Noorden gedomineerde instituties. Deze programma's worden opgelegd wanneer landen in een schulden crisis belanden. In ruil voor een lening moeten landen hun economie grondig hervormen. Eén van de vaak terugkerende eisen is het gedwongen openstellen van landbouwmarkten door importheffingen te verlagen. Dit heeft verstrekende gevolgen gehad. Geconfronteerd met concurrentie vanuit de zwaar gesubsidieerde landbouw in de EU en de Verenigde Staten transformeerde het Afrikaanse continent bijvoorbeeld van een netto exporteur van voedsel naar een netto importeur.¹ Dit is desastreus geweest voor de positie van lokale boeren en de voedselzekerheid van de bevolking.²

Door al deze handelsregels is het voor opkomende economieën moeilijk tot onmogelijk om hun binnenlandse markten te beschermen tegen (goedkopere) producten of diensten van buitenlandse bedrijven. Op China na – dat zich eerst autonoom ontwikkelde achter de eigen grenzen en pas in 2004 tot de WTO toetrad – hebben vrijwel alle landen in het Mondiale Zuiden hiermee te maken.

In 2001 stemden zij toe om de regels van de WTO te heronderhandelen zodat de belangen van het Mondiale Zuiden beter vertegenwoordigd zouden worden binnen de mondiale organisatie. De onderhandelingen, de zogenoemde Doha-ontwikkelingsronde, leverden echter niet de gehoopte resultaten op. Ook gaven landen zoals de Verenigde Staten aan niet langer binnen het kader van deze ontwikkelingsronde te willen onderhandelen.

De Europese Unie koos ervoor om haar handelsbelangen deels buiten de WTO te regelen via regionale handelsverdragen, zoals met Mercosur-landen en de Economic Partnership Agreements met haar oud-koloniën (ACP-landen). Ook onderhandelt de EU steeds vaker over bilaterale vrijhandelsverdragen, bijvoorbeeld met Canada (CETA), Zuid-Korea en Indonesië. Binnen deze onderhandelingen en verdragen staan landen in het Mondiale Zuiden echter nog zwakker dan binnen de WTO. Bovendien worden ook boeren, werknemers en het Midden- en Kleinbedrijf (MKB) binnen de EU gedupeerd door deze bilaterale vrijhandelsverdragen en verzetten zij zich hiertegen.³

Een nieuwe internationale organisatie voor eerlijke handel

Omdat de belangen van het Mondiale Noorden en het Internationale bedrijfsleven zo sterk zijn ingebed in de WTO, is het haast ondenkbaar dat de organisatie op korte termijn van binnenuit gaat veranderen ten gunste van het Mondiale Zuiden, het Midden- en Kleinbedrijf (MKB), boeren, werknemers en de planeet. Ons voorstel is daarom dat verdragen en organisaties van de Verenigde Naties het voortouw gaan nemen voor een fundamentele hervorming van de WTO tot een multilaterale organisatie voor eerlijke handel.⁴ Wanneer er afspraken worden gemaakt over handel, zullen VN-verdragen op het gebied van mensenrechten en

de bescherming van de natuur en het milieu, voortaan leidend zijn. Zo kan samenwerking op het gebied van handel samengaan met wereldwijde economische ontwikkeling, sociale verbeteringen, de algehele voorziening in basisbehoeften en toekomstbestendigheid. Binnen deze nieuwe multilaterale organisatie worden wereldwijd geldende afspraken gemaakt met transparante formuleringen. Het WTO-principe van afdwingbare regels met sanctiemogelijkheden blijft bestaan. De VN Binding Treaty on Business and Human Rights krijgt een belangrijke plek binnen deze organisatie.⁵

In dit drastisch hervormde handelssysteem is een prominente rol weggelegd voor de

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Sinds haar oprichting heeft deze VN-organisatie als doel om het Mondiale Zuiden te helpen om handel, investeringen, kapitaal en technologie als middel te gebruiken voor inclusieve en duurzame ontwikkeling. UNCTAD en andere VN-organisaties zoals UNEP en UNDP (de VN programma's voor respectievelijk milieu en ontwikkeling) zouden de hervorming van de WTO kunnen leiden. Hierbij krijgen speciale VN-rapporteurs voor het recht op voedsel, gezondheid en huisvesting een belangrijke rol toebedeeld.

De aan de VN verbonden International Labour Organization (ILO) zal meer bevoegdheden krijgen in het beslissen over mondiale handelsregels. De ILO, waarin onder meer de stem van de wereldwijde vakbonden is opgenomen, stelt de internationale arbeidsnormen vast en kan waarborgen dat handel bijdraagt aan fatsoenlijke lokale werkgelegenheid. Zij kan er op toezien dat handelsverdragen gepaard gaan met de naleving van universele arbeidsrechten, en dat deze naar een hoger niveau worden getild in plaats van uitgehold.

Na de hervormingen zullen alle handelsregels langs de meetlat van het klimaat worden gelegd. Dat betekent dat de regels zo zijn opgesteld dat de mondiale klimaatdoelen niet worden ondermijnd, maar versterkt. Binnen de VN-klimaatorganisatie UNFCCC zal beter worden gekeken naar de huidige onevenwichtigheden in het klimaatbeleid. Het Mondiale Noorden exporteert nu namelijk een groot deel van zijn vervuiling richting het

Mondiale Zuiden, omdat de producerende en exporterende landen verantwoordelijk zijn voor de uitstoot van broeikasgassen, en niet de importerende en consumerende landen.

Met onze voorstellen om organisaties die zich inspinnen voor een eerlijke economie, mensenrechten en het klimaat leidend te maken op handelsgebied, kunnen we toewerken naar een nieuw mondiaal handelssysteem dat werkt voor iedereen.

Noten

- 1 Zie: FAO (2011) Why has Africa become a net food importer? Explaining Africa agricultural and food trade deficits. <http://www.fao.org/3/a-i2497e.pdf>.
- 2 Zie: Madeley, John. Trade liberalisation and food security: recent evidence. <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/events-documents/4102.pdf>.
- 3 Zie: Handel Anders! (2019) Boeren uiten zorgen over handelsverdragen bij de Tweede Kamer. <https://handelanders.nl/boeren-uiten-zorgen-over-handelsverdragen-bij-de-tweede-kamer/>; Handel Anders! (2018) TTIP 2.0 onderhandelingen en visie op landbouw. <https://handelanders.nl/ttip-2-0-onderhandelingen-en-visie-op-landbouw/>.
- 4 Een vergelijkbaar voorstel wordt gedaan door universitair hoofddocent Jan Orbie van de Universiteit Gent. Zie: Orbie, Jan (2020) Freed from trade? Towards a fairer EU Trade Agenda. <https://www.weltohnehunger.org/full-article/EU-tradeAgenda.html>.
- 5 Voor meer informatie over de Binding Treaty on Business and Human Rights van de Verenigde Naties, zie: <https://www.tni.org/en/publication/8-proposals-for-the-binding-treaty-on-transnational-corporations-and-human-rights>.

Hoofdstuk 4

Maatregelen voor een ander handelsbeleid

Het is de hoogste tijd voor nieuwe internationale en Europese handelsafspraken. In dit hoofdstuk doet de coalitie Handel Anders! meerdere voorstellen voor maatregelen die handel eerlijker en duurzamer maken. Het aannemen van deze voorstellen zal zorgen voor: het respecteren van mensenrechten, de bescherming van het klimaat en de natuur, eerlijke prijzen aan boeren en het Midden- en Kleinbedrijf (MKB), leefbare lonen en fatsoenlijke arbeidsomstandigheden voor werknemers, financiële stabiliteit en internationale samenwerking die op veel meer is gebaseerd dan alleen winstbejag.

Het eerste deel van dit hoofdstuk gaat in op handelsverdrag brede maatregelen. Het tweede deel heeft betrekking op maatregelen rondom specifieke onderwerpen zoals duurzaamheid, voedselvoorziening, financiële en publieke diensten. Ook komen er enkele maatregelen aan bod die verder gaan dan specifiek handelsbeleid. De organisatie van internationale handel is namelijk verweven met tal van andere terreinen, die moeten worden meegenomen om een coherent alternatief aan te dragen.

4.1 Nieuwe basisregels voor handel

Huidige handelsverdragen maken het **gemakkelijker en goedkoper om producten en diensten te verhandelen**. Beperkingen of drempels voor vrije handel zijn voor een groot deel van het toneel verdwenen. Er mogen bijvoorbeeld geen eisen op het gebied van milieu, arbeidsomstandigheden of dierenwelzijn aan importproducten worden gesteld. Het stelt multinationale bedrijven in staat om hun productie snel van land naar land te verplaatsen, op zoek naar de gunstigste voorwaarden. Zo laten de huidige handels- en investeringsverdragen werknemers wereldwijd met elkaar concurreren. Overheden worden gedwongen mee te doen aan een 'race naar de bodem' als het gaat om arbeidsrechten en fiscaal beleid. Ook blijven de hoognodige strengere milieumaatregelen daardoor uit.

Overheden die proberen om arbeidsnormen te beschermen, riskeren massaontslagen door wegtrekkende multinationals. In landen met lagere normen 'subsidiëren' werknemers met hun lage arbeidsbescherming en lonen de productie van goedkope goederen. De enige winnaars zijn multinationals die steeds goedkopere producten kunnen slijten aan consumenten. Ook stelt de liberalisering van handel het Midden- en Kleinbedrijf (MKB) bloot aan internationale concurrentie. Dit kan vooral in het handelsverkeer tussen ongelijk ontwikkelde landen leiden tot verlies aan marktaandeel, een forse teloorgang van banen, en oneerlijke handelspraktijken in het algemeen.

Om dit tij te keren stelt de coalitie Handel Anders! de volgende maatregelen voor:

1. Een nieuwe wereldhandelsorganisatie

Er zal een nieuwe mondiale organisatie voor eerlijke, duurzame en democratische handel worden opgericht, zoals beschreven in Hoofdstuk 3.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OESO), en de uitgangspunten voor handel en mensenrechten van de Verenigde Naties, de zogenaamde Guiding Principles on Business and Human Rights.

2. Arbeidsrechten

Op internationaal niveau worden harde afspraken gemaakt over arbeidsrechten om een wereldwijde 'race naar de bodem' te voorkomen. Deze afspraken zullen gebaseerd zijn op de arbeidsnormen en richtlijnen van de International Labour Organization (ILO), de richtlijnen van de

Verder zal er een klachtenmechanisme worden geïntroduceerd dat bevoegd is om sancties op te leggen. Effectieve monitoring op de naleving van de afspraken zal in samenwerking gebeuren met de ILO. Ook de rechten van werkenden in de informele sector worden gewaarborgd binnen deze afspraken.

3. Hogere normen

Sociale, veiligheids- en milieunormen worden verbeterd aan de hand van hogere standaarden. Overheden krijgen de ruimte om in het belang van de samenleving hun normen te handhaven of te verhogen. Dit is hoognodig omdat bijvoorbeeld de huidige duurzaamheidshoofdstukken in handelsverdragen niet bindend zijn.

4. Democratische controle

Er komen strengere richtlijnen voor lobbyisten, waarbij de nadruk ligt op evenwichtige invloed en transparantie. Er wordt gega-randeerd dat de eisen van burgers worden gehoord en dat het publieke belang prioriteit krijgt. Ook zal elke wet of regel, van voorstel tot goedkeuring, voortaan worden voorzien van een lobbyparagraaf. Zo wordt duidelijk met welke lobbyisten er gesproken is in de totstandkoming van wet- en regelgeving.

5. Einde voorkeursbehandeling buitenlandse investeerders

Buitenlandse investeerders krijgen geen voorkeursbehandeling meer ten opzichte van het nationale en lokale bedrijfsleven. Handels- en investeringsafspraken die de rechten van buitenlandse investeerders beschermen ten koste van publieke belangen (ISDS, ICS, Energy Charter Treaty en IBO) behoren tot het verleden. Buitenlandse investeerders kunnen zich –net als anderen– wenden tot nationale rechtbanken als zij zich oneerlijk behandeld voelen, of een risicoverzekering afsluiten. Het wordt zo onmogelijk voor buitenlandse investeerders om via investeringsverdragen claims in te dienen tegen overheidsbeleid dat het publieke belang dient. Multinationals

kunnen nu overheden aanklagen wanneer ze, bijvoorbeeld, een nationaal verbod op het gebruik van kolen willen doorvoeren, of noodzakelijke maatregelen nemen in reactie op de coronacrisis.

6. Publieke aanbesteding

Publieke aanbesteding is een belangrijk instrument voor overheden om industrie-beleid en ander economisch beleid vorm te geven. Overheden mogen het nationale bedrijfsleven weer prioriteit geven boven multinationale bedrijven. Zo kunnen er lokale banen gecreëerd worden, terwijl Collectieve Arbeidsovereenkomsten (CAO's) gerespecteerd worden.

Verder kunnen lokale overheden sociale en milieucriteria als voorwaarden stellen aan publieke aanbestedingen, om te garanderen dat publiek geld besteed wordt aan duurzame economische ontwikkeling in de regio.

7. Compensatie voor kwetsbare sectoren

Handels- en investeringsakkoorden gaan in de toekomst altijd samen met sociale maatregelen voor diegenen die er anders negatieve gevolgen van zouden ondervinden. Aanvullend beleid zal de veranderingen van de arbeidsmarkt opvangen, bijvoorbeeld door het aanbieden van opleidingen aan mensen die omgeschoold moeten worden. Ook overgangsperioden bij de invoering van handelsakkoorden en andere beschermende maatregelen voor kwetsbare sectoren zullen deel uitmaken van handelsakkoorden. Een sociale dialoog tussen de overheid en werknemers- en werkgeversorganisaties is hierbij cruciaal.

8. Eerlijke handelspraktijken

Werkenden zullen in de toekomst geen slachtoffer meer worden van oneerlijke handelspraktijken, zoals *social dumping*. Bedrijven verplaatsen dan hun productie naar landen met lagere lonen, of nemen arbeidsmigranten aan tegen lagere kosten om hun winst op te drijven. Beschermingsinstrumenten, zoals het opleggen van handelsbeperkingen, voorkomen dit soort praktijken. Handelsakkoorden ondersteunen de industriële en economische ontwikkeling van landen in het Mondiale Zuiden en zullen hun autonomie om een eigen handelsbeleid te ontwikkelen niet langer in de weg staan. Ook bevorderen handelsverdragen het formaliseren van arbeidsrelaties zodat werknemers gebruik kunnen maken van hun rechten.

9. Mensenrechten

Internationaal handelsbeleid wordt in lijn gebracht met binnenlandse en extraterritoriale verplichtingen als het gaat om mensenrechten. Bedrijven, inclusief hun dochterondernemingen, dragen verantwoordelijkheid voor mogelijke mensenrechtenschendingen over de gehele productieketen, van grondstofwinning tot verkoop, in binnen- en buitenland. Ook verlenen Nederland en de Europese Unie zo snel mogelijk hun medewerking aan de totstandkoming van de Binding Treaty on Business and Human Rights van de Verenigde Naties. Het afsluiten van dit verdrag maakt het mogelijk bedrijven en investeerders die betrokken zijn bij de winning van grondstoffen, exportlandbouw en andere economische activiteiten, wettelijk aansprakelijk te houden voor hun handelen in eigen land en in de gastlanden.

10. Vrouwenrechten

Vrouwenrechtenorganisaties krijgen in onderhandelingen over handelsafspraken een rechtmatige plek aan tafel. Tijdens onderhandelingen en de monitoring van handelsverdragen krijgen zogenaamde *gender impact assessments* (bijvoorbeeld de Poverty and Social Impact Analysis en de Gender-Trade Impact Assessment) een belangrijke rol toebedeeld. Ook heeft de Conference on Trade and Development van de Verenigde Naties (UNCTAD) een Gender & Trade Toolbox ontwikkeld om de effecten van beoogd handelsbeleid op vrouwen in beeld te brengen. Verder is het van essentieel belang dat in alle productieketens altijd de ILO Violence and Harassment Convention (Nr. 190) volledig wordt gerespecteerd.

11. Intellectuele eigendomsrechten

Intellectuele Eigendomsrechten (IPR) worden in de toekomst opgesteld, geïnterpreteerd en afgedwongen binnen het kader van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM). Zo wordt toegang tot medicatie, consumentenbescherming, mededinging, privacywetgeving en het voldoen aan ontwikkelingsdoelen gewaarborgd. Dit kan door middel van het toepassen van de International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; de International Covenant on Civil and Political Rights; de Convention on the Rights of the Child; en de Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Ook komt er een alternatief kader om het intellectueel eigendom van lokale en groene technologieën te bevorderen. Dit stimuleert de overdracht van CO₂-arme technologieën naar het Mondiale Zuiden, en ondersteunt de ontwikkeling van klimaatvriendelijke gewassen door kleine boeren.

Noot

- 1 Zie: https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf.

4.2 Milieu, klimaat en duurzaam gebruik van grondstoffen

In naam streeft de Europese Unie naar een circulaire economie. In de praktijk slaat ze een andere richting in. De Europese honger naar grondstoffen vertaalt zich in een agressieve beleidsstrategie die heeft geleid tot zo min mogelijk gereguleerde handel. Zo streeft de EU bijvoorbeeld naar een verbod op exportbelastingen om af te dwingen dat landen stoppen met het beperken van de uitvoer van hun grondstoffen. Dit berooft deze landen van een belangrijke inkomstenbron.

De Europese Unie is sterk afhankelijk van de invoer van grondstoffen voor haar industrie. Maar liefst een derde van de grondstoffen voor de Europese automakers, de chemische industrie en de bouwsector wordt geïmporteerd. Een stuk meer dan andere regio's in de wereld. Deze afhankelijkheid van import neemt de laatste jaren verder toe door het stimuleren van biomassa als brandstof.

De grootschalige import van biomassa en andere grondstoffen heeft geleid tot gedwongen verplaatsingen van miljoenen mensen in het Mondiale Zuiden. De bevolking van de landen waar deze grondstoffen worden geproduceerd, profiteert daarnaast zelden van de opbrengsten.

Voor de overstap naar een eerlijk grondstoffenbeleid en circulaire economie stelt de coalitie Handel Anders! de volgende maatregelen voor:

1. Klimaatafspraken

De Europese Unie voert een effectief klimaatbeleid om te voldoen aan de afspraken van de Parijse klimaatconferentie in 2015. Landen hebben in Parijs afgesproken dat de mondiale temperatuur niet meer mag stijgen dan anderhalve graad ten opzichte van 1990. De Handel Anders! coalitie verwelkomt de stap van de Europese Unie om de 40% CO₂ reductie in 2030 te verhogen naar minstens 55%. Daarnaast gaat de EU klimaatafspraken

binnen haar grenzen realiseren, in plaats van haar CO₂-uitstoot elders op de wereld te compenseren. Om dit te bereiken voert de EU hogere CO₂-heffingen in. Deze gaan gepaard met verhoogde importheffingen om oneerlijke concurrentie voor het Europese bedrijfsleven te voorkomen. De Europese industrie en landbouw kunnen zo in veel grotere mate zelfvoorzienend zijn. Ook stellen lidstaten bindende en strengere energiebesparingsdoelen op.

2. Biomassa aan banden

Europese lidstaten bouwen de import van biomassa en biobrandstoffen zo snel mogelijk af. De Europese biobrandstof-fenrichtlijn wordt herzien om de handel in geïmporteerde biobrandstoffen drastisch te verminderen.

3. Fossiele brandstoffen

De Europese Unie beperkt het gebruik van fossiele brandstoffen met een pakket aan maatregelen. Het afschaffen van subsidies voor fossiele brandstoffen en het stimuleren van openbaar vervoer zijn belangrijke stappen. Ook zal de EU niet langer publiek geld investeren in de bouw van nieuwe snelwegen, vliegvelden en havens. Verdere maatregelen betreffen Europese CO₂-heffingen. Deze beleidsmaatregelen zijn veel effectiever dan het huidige Europese emissiehandelssysteem (ETS) in het beperken van broeikasgassen. Om een bedrijfslobby hiertegen te voorkomen, is het nodig de Europese markt te beschermen tegen oneerlijke concurrentie van importproducten die niet aan dezelfde eisen hoeven te voldoen.¹ Dat kan verwezenlijkt worden met verhoogde importheffingen, zoals de *carbon border taks*.

4. Grondstoffen

Om een rechtvaardig en duurzaam grondstoffenbeleid te realiseren, stellen de Europese Unie en haar lidstaten duidelijke doelen om het verbruik van natuurlijke hulpbronnen te verminderen en meer zelfvoorzienend te worden. Dit geldt in het bijzonder voor water, land, energiebronnen, biomassa en mineralen. Hiertoe worden Europese fiscale prikkels zoals ecotaksen ingezet.

5. Recycling en hergebruik

De Europese Unie dringt de import en het verbruik van zowel grondstoffen als bewerkte producten terug, vooral als die niet onder eerlijke en duurzame omstandigheden zijn geproduceerd. Het invoeren van hogere importheffingen maakt recycling en het hergebruik van producten financieel aantrekkelijker. Het verminderen van de totale consumptie en het aanwenden van hergebruikte grondstoffen krijgt prioriteit.

6. Mensenrechtenschendingen

De Europese Unie zorgt ervoor dat de import van grondstoffen niet bijdraagt aan mensenrechtenschendingen of conflicten in de landen van herkomst. Slachtoffers van mensenrechtenschendingen, veroorzaakt door handelsactiviteiten van Europese regeringen of bedrijven, krijgen voortaan toegang tot een Europese rechter. Ook hebben ze recht op genoegdoening.

7. Regulering export

Landen in het Mondiale Zuiden behouden het recht om hun uitvoer te reguleren, bijvoorbeeld door import- en exportbelastingen te heffen en het openbare aanbestedingsbeleid aan te passen. De Europese Unie respecteert beslissingen van regeringen in het Mondiale Zuiden als deze hun natuurlijke hulpbronnen voor hun eigen behoeften willen gebruiken.

8. Opheffen van tariefescalatie

Er komt een einde aan de huidige Europese tariefescalatie op bewerkte producten. Bewerkte tropische producten zullen niet langer hogere tarieven kennen dan tropische grondstoffen zoals koffie. Hierdoor zal de

bewerking en fabricage gaan plaatsvinden in de landen van herkomst en lokale werkgelegenheid en toegevoegde economische waarde creëren.

9. Verbod op kartelvorming

Om de macht van multinationals die de energie-, landbouw- en mineralensectoren domineren in te perken, worden er antitrust-wetten ingevoerd op nationaal en Europees niveau.

10. Fiscale stimulering van de duurzame transitie

Arbeid wordt goedkoper door een verlaging van de werkgeverslasten op arbeid. Dit gebeurt met inachtneming van een leefbaar inkomen voor werkenden. Daarnaast wordt de omzetbelasting op het repareren van apparaten afgeschaft om de circulaire economie te bevorderen. En onder de voorwaarde van marktbescherming kunnen forse Europese ecotaksen worden ingevoerd op fossiele brandstoffen, fossiele kunstmest en schadelijke bestrijdingsmiddelen. Met deze diverse maatregelen verschuift de belasting van arbeid naar milieuvervuiling, waardoor belastinginkomsten gelijk blijven.

11. Groene banen

Er zijn verschillende maatregelen nodig om een transitie naar duurzame energie in Nederland in goede banen te leiden. Mensen die hun baan dreigen te verliezen in de fossiel georiënteerde sectoren, bijvoorbeeld kolencentrales, worden naar een nieuwe baan geholpen. De organisaties die betrokken zijn bij het Energieakkoord zetten zich in voor passende opleidings- en werk-naar-werk-faciliteiten. Om- en bijscholing bereiden werkzoekenden voor op nieuwe banen in 'groene' groeisectoren. Mocht dit onverhoopt niet lukken dan worden sociale gevolgen op een passende wijze opgevangen. Verder komen er voor jongeren aantrekkelijke opleidingen beschikbaar die tot 'groene' banen opleiden. De sociale partners zien erop toe dat de kwaliteit van dit werk hoog is. Dit betekent goede arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden, zodat er ook op sociaal gebied sprake is van een 'duurzame sector.'

Noot

- ¹ Zie: Bouman, Mathijs (2020) Pijnlijk voor liberale economie: voor een effectief klimaatbeleid zijn misschien flinke importheffingen nodig. <http://mathijsbouman.nl/pijnlijk-voor-liberale-economie-voor-een-effectief-klimaatbeleid-zijn-misschien-flinke-importheffingen-nodig/>.

4.3 Rechtvaardige landbouw en voedselvoorziening

Het huidige Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB) komt voort uit afspraken die zijn gemaakt in het kader van de oprichting van de World Trade Organization (WTO) in 1995. Met de hervormingen van het GLB sinds 1992 (om klaar te zijn voor de WTO) is de Europese Unie afgestapt van stabiele en kostendeckende prijzen voor agrarische producten. Steeds meer concurreren Europese boeren op de wereldmarkt. De prijzen in akkerbouw en grondgebonden veehouderij werden verlaagd, gedeeltelijk gecompenseerd door inkomenssubsidies. Later werden dit generieke hectarepremies. Deze hervorming vond plaats binnen het graan en rundvlees in 1992, binnen melk in 2003 en suiker in 2004. Ook werd de productiebeheersing binnen melk in 2015 en suiker in 2017 losgelaten.

Dit beleid heeft geleid tot overproductie en instabiele prijzen aan de Europese boer. De 'oplossing' voor deze Europese overschotten is om ze te verscheppen naar het Mondiale Zuiden, waar ze onder de kostprijs op de markt worden gedumpt. Lokale boeren worden hierdoor van de markt gedreven¹. Zowel boeren binnen als buiten de Europese Unie zijn dus slachtoffer, terwijl de multinationale agribusiness profiteert van deze lage landbouwprijzen.

Bovendien maakt de EU gebruik van miljoenen hectares land in het Mondiale Zuiden voor de productie van 'luxe' producten zoals biobrandstoffen, rundvlees en veevoer. De natuur wordt hierdoor vernietigd en inheemse groepen en kleine boeren raken hun land kwijt. Door geplande handelsverdragen met de Zuid-Amerikaanse douane-unie Mercosur en Indonesië zal de productie en export van deze landbouwproducten nog verder toenemen.

De geplande hervorming van het GLB na 2021 biedt een uitgelezen kans vaarwel te zeggen tegen de neoliberale dwalingen van de afgelopen vijftig jaar. Voor de handel in landbouwproducten wordt voedselsoevereiniteit de norm. Elk land of regio (zoals de EU) kan dan voedsel laten produceren door haar eigen boeren én voor de eigen bevolking, op een zo duurzaam mogelijke manier.

Een alternatief handels- en landbouwbeleid zou kunnen bestaan uit de volgende maatregelen² :

1. Europese productiebeheersing

Er worden grenzen gesteld aan de Europese productie binnen de akkerbouw bij stapelbare niet-bederfelijke producten (graan, suiker, aardappelzetmeel en plantaardig eiwit), en de gehele veehouderij (melk, vlees en eieren). De productie wordt jaarlijks aangepast op de vraag, vergelijkbaar met de vroegere melk- en suikerquotering. Indien nodig kunnen er aanvullend minimumprijzen voor deze producten worden vastgesteld door de Europese Unie.³ Daarbij zijn zo laag mogelijke veiligheidsvoorraden noodzakelijk om in te spelen op onverwacht lagere of hogere producties en oogsten. Europese boeren krijgen zo weer stabiele en kostendekkende prijzen en het dumpen van overschotten in het Mondiale Zuiden wordt voorkomen.

2. Europese importheffingen op voedsel

Verhoging van importheffingen op voedsel en veevoer is nodig om Europa zo veel mogelijk zelfvoorzienend te maken. Dit geldt in het bijzonder voor producten waarvoor in Europa alternatieven kunnen worden geproduceerd. Door importheffingen in te voeren op met name soja en palmolie krijgt de lokale Europese teelt van plantaardige eiwit- en oliegewassen eindelijk een serieuze kans. Bovendien voorkomt dit de ondermijning van Europese productstandaarden door het importeren van voedsel dat onder lagere standaarden is geproduceerd.

3. Hoge standaarden voor dierenwelzijn en milieu en ecotaksen

Door de genoemde bescherming van de markt kunnen de milieu- en dierenwelzijnseisen aan de boeren worden verhoogd. Ook kunnen er Europese ecotaksen worden ingevoerd op fossiele brandstoffen (CO₂-heffing), fossiele kunstmest en schadelijke bestrijdingsmiddelen. Met behulp van ecotaksen wordt het gebruik van kunstmest op basis van fossiele brandstoffen en schadelijke pesticiden zoveel mogelijk beperkt. Op deze manier wordt bijgedragen aan zo lokaal mogelijke voedselproductie, energiebesparing en een leefbaar milieu.

4. Grondstoffenovereenkomsten

Landen en regio's sluiten internationale overeenkomsten af voor tropische producten als koffie en cacao om te zorgen voor stabiele prijzen voor producenten en consumenten.⁴

5. Tariefvrije importquota

Landen en regio's die nog niet zelfvoorzienend zijn in landbouwproducten, maken afspraken over importquota. Deze zullen geleidelijk verlaagd worden op weg naar zoveel mogelijke zelfvoorziening. Zo zal de Europese Unie haar importquota voor soja en palmolie langzaam afbouwen, en zullen Afrikaanse landen (desgewenst) hun importquota voor Europese landbouwproducten afbouwen.

6. Hervorming mededingingsbeleid

Een hervorming van het Europese en Nederlandse mededingingsbeleid is nodig om de macht van inkooporganisatie en multinationals in de detailhandel en verwerkende industrie in te perken. Producenten van bederfelijk plantaardig voedsel en vissers mogen zich verenigen in producentenorganisaties, waarin zij afspraken kunnen maken over het aanbod. Onder voorwaarde dat monopolies worden voorkomen. Met deze hervorming wordt het verschil kleiner tussen de prijs die consumenten betalen en de prijs die boeren krijgen voor hun producten. Voor supermarkten gaat een minimumprijs gelden voor producten en wordt de 'laagste-prijs-garantie' verboden.

7. Hervorming Europees landbouwbudget

Met het invoeren van bovenstaande maatregelen krijgen Europese boeren weer kostendekkend betaald. Dit maakt het mogelijk om de huidige algemene Europese subsidies per hectare stop te zetten. Wel worden boeren die diensten leveren die in lijn liggen met de doelstellingen voor klimaat, biodiversiteit, landschap en natuur, hiervoor kostendekkend betaald. Te denken valt aan agro-ecologische landbouw, voedselbossen en het verhogen van de organische stof in de

bodem om zo broeikasgassen op te slaan.

Er komen productsubsidies voor de teelt van gewassen met een lagere opbrengstprijs dan graan, zoals erwten, bonen, lupine, vlas en hennep. Het GLB-budget van 59 miljard euro per jaar (2019) wordt zo veel effectiever ingezet.

8. Financiële prikkels voor gezonder voedsel

Ten gunste van het milieu en de volksgezondheid worden financiële prikkels gebruikt om de consumptie van vlees en suiker terug te dringen. Dat kan het beste via een vlees- en suikertaks op nationaal niveau. Tevens zal het btw-tarief op gezonde producten zoals groente en fruit worden verlaagd naar 0%. Op deze manier wordt de consument zo effectief mogelijk geholpen in een gezonde en milieuvriendelijke productkeuze.

9. Compensatie voor lage inkomens

Het voedsel in de winkel wordt door genoemde maatregelen gezonder en milieuvriendelijker. Mocht dit ondanks de voorgestelde aanpak van de macht van de industrie en supermarkten leiden tot te hoge voedselprijzen voor de armsten, dan zal de overheid de sociale uitkeringen verhogen.

Noten

- 1 Zie: Gilles, Arne (2019) Wat hebben melk en de vluchtelingenstroom met elkaar te maken? <https://www.mo.be/reportage/europese-en-afrikaanse-boeren-voeren-gezamenlijk-actie-tegen-europees-landbouwbudget>.
- 2 Zie ook: Voedsel Anders (2019) Zonder hervorming EU landbouw- en handelsbeleid geen milieuvriendelijk en rechtvaardig voedselsysteem. <https://www.voedselanders.nl/zonder-hervorming-eu-landbouw-en-handelsbeleid-geen-milieuvriendelijk-en-rechtvaardig-voedselsysteem/>.
- 3 Voor een vergelijkbaar voorstel, zie: Boersma, Hidde en Joris Lohman (2020) <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/lever-boeren-niet-langer-uit-aan-de-lage-prijzen-op-de-wereldmarkt-b9bf0707/>.
- 4 Dit voorstel wordt breder ondersteund, bijvoorbeeld door universitair hoofddocent Jan Orbie van de Universiteit Gent. Zie: Orbie, Jan (2020) Freed from trade? Towards a fairer EU Trade Agenda. <https://www.weltoehoe.org/full-article/EU-tradeAgenda.html>.

4.4 Het temmen van de financiële sector

De financiële dienstensector is een steeds belangrijker rol gaan spelen in de internationale handel, het bedrijfsleven en de samenleving als geheel. Financiële diensten van banken en verzekeraars faciliteren de geldstromen voor internationale handel en buitenlandse investeringen. Met het afsluiten van de General Agreement on Trade in Services (GATS) in 1995, is de financiële sector steeds verder geliberaliseerd. Doordat er steeds minder regels en beperkingen zijn gaan gelden voor financiële diensten is de wereldwijde financiële sector ongetemd en speculatief geworden. Giftige financiële producten, vluchtige kapitaalstromen en schulden trekken de hele wereld over. Om hun concurrenten te slim af te zijn, nemen banken en andere financiële instellingen grote risico's. Dit kunnen ze doen omdat overheden hen zo nodig zullen redden met belastinggeld. In handels- en investeringsverdragen is nauwelijks in acht genomen of het publieke belang hiermee gediend wordt, en of er voldoende regelgeving en toezicht is.

De verwevenheid van financiële markten zorgt ervoor dat landen steeds kwetsbaarder worden voor internationale ontwikkelingen. Ondertussen is de wereldwijde lobby van financiële dienstverleners sterker dan ooit, en weten zij hun weg te vinden tot diep in de beleids- en onderhandelingskamers.

Financiële diensten moeten mensen in de reële economie dienen, niet andersom. De financiële sector moet daarom worden omgevormd tot een streng gereguleerde en dienstbare sector die iedereen voorziet van financiële basisdiensten en bijdraagt aan de ontwikkeling van een eerlijke en duurzame samenleving. Handels- en investeringsverdragen die betrekking hebben op financiële diensten zouden deze doelstellingen moeten ondersteunen. Via internationale samenwerking kunnen maatregelen worden afgedwongen voor alle grensoverschrijdende activiteiten van financiële dienstverleners.

De coalitie Handel Anders! stelt onderstaande maatregelen voor op nationaal, Europees en internationaal niveau:

1. Beëindig liberalisering

Handels- en investeringsverdragen die ervoor zorgen dat financiële diensten en kapitaalverkeer verder worden geliberaliseerd, ten koste van de ruimte van publieke instanties om regels in te voeren en te handhaven, worden beëindigd.

2. Bestrijding van witwassen

Handelsovereenkomsten bevatten ambitieuze afspraken over de strijd tegen corruptie en witwassen. Investeerders die steekpenningen hebben betaald om contracten te verkrijgen, verliezen hun rechten en worden uitgesloten van de bescherming die wordt geboden binnen handelsafspraken.

3. Publieke instellingen aan het roer

Het versterken van (internationale) financiële regelgeving is een taak van parlementen, internationale instanties en toezichthouders. Het 'harmoniseren' van financiële regelgeving in handels- en investeringsverdragen is onwenselijk wanneer dit niet in dienst staat van het publieke belang. Alle financiële producten worden daarom getoetst om vast te stellen of ze bijdragen aan een betere samenleving, economie en milieu. Door een label toe te voegen kan worden afgelezen in welke mate deze bijdrage wordt geleverd.

4. Ruimte om te reguleren

Landen worden in staat gesteld om zonder repercussies (zoals arbitrage) kapitaalcontroles in te voeren, als dat van belang is voor hun economische en maatschappelijke stabiliteit. Het kan hierbij onder andere gaan om maatregelen die beperkingen of eisen opleggen aan buitenlandse investeringen, het stabiliseren van de wisselkoers, of een belasting op financiële transacties.

5. Geen lokkertjes voor buitenlandse investeerders

Handels- en investeringsverdragen zullen instrumenten worden om samen te werken aan problemen als belastingontduiking en -ontwijking. Er kunnen afspraken worden gemaakt over minimumtarieven en om bedrijven te verplichten publiek te rapporteren over hun winst en belastingafdracht per land. Ook kan worden vastgelegd dat landen geen buitenlandse investeerders mogen lokken door ze vrijstelling van belastingbetalingen of het afzwakken van sociale en milieuwetgeving aan te bieden.

6. Bestrijding van belastingontwijking

Er wordt een einde gemaakt aan belastingparadijzen en belastingontwijking van multinationals. Multinationals krijgen zonodig sancties opgelegd en het actieplan tegen belastingfraude van de Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) wordt ingevoerd. Het actieplan Base Erosion and Profit Shifting (BEPS) zal het voor multinationals onmogelijk maken om via interne boekhouding methodes, zoals *transfer pricing*, zo min mogelijk belasting te betalen.

7. Duurzame financiële diensten

Hoogwaardige nieuwe Europese regels voor *sustainable finance* zullen prioriteit krijgen boven de regels in handels- en investeringsverdragen. Op dit moment kan het opleggen van een verplichting voor 'duurzaam investeren' haaks staan op afspraken binnen handelsverdragen. Bovendien wordt de invoering van regels voor *sustainable finance* nu ondermijnd door de vrees dat de Europese financiële sector minder concurrerend wordt ten opzichte van buitenlandse instellingen, die niet aan dergelijke regels hoeven te voldoen. Door de invoering van bovengenoemde maatregel kunnen overheden hun banken, beleggers en andere financiële investeerders verplichten om zelf verantwoordelijkheid te nemen.

4.5 Bescherming van publieke diensten

Publieke diensten, zoals gezondheidszorg, huisvesting, onderwijs en energievoorziening, zijn essentieel voor een menswaardig bestaan. Veel van deze publieke diensten zijn de afgelopen decennia in private handen terecht gekomen. Dit komt door het economische beleid van de Nederlandse overheid en de Europese Unie dat is gericht op het doorvoeren van marktwerking.

Wanneer dienstverlenende organisaties met elkaar moeten concurreren, is het gebruikelijk om aan te sturen op 'de laagste prijs' voor aanbieders. Dit is met name voordelig voor grote private dienstverleners. In de praktijk blijken burgers, werknemers en overheden keer op keer op te draaien voor deze 'laagste prijs.' Mensen die de rekening niet kunnen betalen, worden van de betreffende dienst afgesloten. Marktwerking in de publieke sector gaat ook vaak gepaard met ontslagrondes en overheden moeten geregeld financieel bijspringen wanneer private aanbieders falen.

Het verzet tegen de ontmanteling van publieke diensten is aan het groeien. Ook tal van wetenschappelijke instituties en rapporten¹ laten zich kritisch uit over de privatiseringsdrift van de afgelopen decennia. Dit heeft nog niet geleid tot het gewenste resultaat. Onder andere omdat de EU zichzelf in een hoek heeft geschilderd. De zogenaamde *ratchet clause* en *standstill clause* in handelsverdragen bepalen zelfs dat er geen weg terug is als een publieke dienst eenmaal aan de markt is overgelaten.

Recente verdragen, zoals het Europese-Canadese handelsverdrag CETA, gaan ervanuit dat alle diensten automatisch geliberaliseerd worden, tenzij ze op een uitzonderingslijst staan. Bovendien kunnen overheden met enorme schadeclaims (ISDS) geconfronteerd worden als ze publieke voorzieningen weer in eigen handen willen nemen. Zo heeft recentelijk een buitenlandse investeerder in Chili gedreigd om een ISDS-claim in te dienen tegen de Chileense regering naar aanleiding van een burgerreferendum. Daaruit bleek dat negentig procent van de Chilenen de privatisering van de drinkwatervoorziening wil terugdraaien.

Een sterke publieke dienstensector speelt een cruciale rol in het stimuleren van economische ontwikkeling, zeker in tijden van crises. De wereldwijde Covid-19 pandemie heeft eens te meer aangetoond hoe belangrijk publieke diensten zijn. De beleidsruimte van overheden om meer te sturen in de voorziening van essentiële diensten moet daarom worden verruimd, in plaats van ingeperkt. Hiermee spelen we in op een bemoedigende trend. Er ontstaan steeds meer lokale initiatieven om diensten weer publiek te organiseren, remunicipalisering of deprivatisering wordt dit ook wel genoemd.

De coalitie Handel Anders! stelt onderstaande maatregelen voor om publieke diensten te beschermen:

1. Bescherm publieke diensten tegen marktwerking

Publieke diensten worden uitgesloten van handels- en investeringsverdragen. De norm wordt dat publieke diensten beschermd worden tegen onwenselijke marktwerking. Op lokaal, regionaal en nationaal niveau zal het bovendien altijd mogelijk zijn om liberalisering en privatiseringen terug te draaien. Clausules die dit onmogelijk maken, worden geschrapt uit alle bestaande handels- en investeringsverdragen.

2. Beleidsvrijheid voor overheden

Handelspartners van de Europese Unie worden behandeld als gelijken. Zij behouden alle nodige ruimte om beleid in te voeren om lokale publieke diensten te beschermen tegen onwenselijke handel en investeringen van buitenaf.

3. Samenwerking tussen publieke organisaties

Aanbieders van publieke diensten zullen worden ondersteund in het aangaan van samenwerking met andere (internationale) publieke partijen. Denk aan publieke waterbedrijven die door kennisuitwisseling elkaar ondersteunen in het bestrijden van droogte en het effectief gebruik van water wereldwijd. Internationale *not-for-profit* samenwerking kan gecombineerd worden met de gezamenlijke inkoop van bijvoorbeeld software, of de inzet op gezamenlijke internationale concessies.

4. Betere werkomstandigheden

De medewerkers van publieke diensten behoren tot de onmisbare werknemers. Daarom wordt op deze diensten niet bezuinigd, maar dient er te worden geïnvesteerd in betere arbeidsvoorwaarden. De overheid is als opdrachtgever in bijna alle gevallen de belangrijkste spelverdeler en heeft de taak om de kwaliteit van werk te waarborgen. Werk wordt verricht door burgers en de kwaliteit van arbeid staat in direct verband met de kwaliteit van de publieke dienstverlening.

5. Gebruik van positieve lijsten

Op dit moment komen bij onderhandelingsoverhandelsverdragen alle publieke diensten die niet expliciet worden genoemd in aanmerking om automatisch geliberaliseerd te worden. Als een land bijvoorbeeld haar watersector wil beschermen, moet ze dat actief aangeven. Zo niet, dan wordt deze sector automatisch onderdeel van de afspraken in het verdrag. In de toekomst wordt de manier waarop dit proces verloopt, omgedraaid. Alleen de publieke diensten die landen expliciet benoemen op een zogeheten 'positieve lijst' kunnen onderdeel worden van een verdrag. Zo behouden overheden het recht om de mensenrechten die met deze diensten gepaard gaan te eerbiedigen en kunnen privatiseringen indien nodig worden teruggedraaid.

Noot

- 1 Zie bijvoorbeeld het rapport 'Verbinding verbroken?' van de Parlementaire Onderzoekscommissie Privatisering/Verzelfstandiging Overheidsdiensten (POC) (2012). https://www.eerstekamer.nl/kamerstukdossier/verbinding_verbroken_onderzoek; het boek 'Er zijn nog 17 miljoen wachten voor u' van onderzoeksjournalist Sander Heijne (2016). <https://decorrespondent.nl/17miljoen>; en de publicatie 'The future is public' van TNI, uit 2020. <https://www.tni.org/en/futureispublic>.

Box 3

ISDS EN ANDERE VORMEN VAN ARBITRAGE

Arbitrage is één van de meest controversiële aspecten van handels- en investeringsverdragen. Het is een manier om conflicten op te lossen waarbij niet een nationale rechter, maar één of meerdere arbiters een bindende uitspraak doen over een conflict. Verreweg de meeste handelsverdragen kennen een hoofdstuk dat gaat over arbitrage. De bekendste vorm van arbitrage is ISDS, wat staat voor Investor to State Dispute Settlement. Wereldwijd zijn er momenteel meer dan duizend arbitragezaken bekend waarbij een investeerder een zaak heeft aangespannen tegen een overheid. Gevreesd wordt dat de komende tijd het aantal arbitragezaken zal toenemen vanwege de Covid-19 maatregelen en de noodzaak om snel effectief klimaatbeleid in te voeren.

Arbitrage werkt zo: wanneer een overheid een beleidsmaatregel neemt waarvan een investeerder meent dat deze zijn rechten schendt, kan de investeerder naar een arbitragetribunaal stappen. De investeerder legt de overheidsmaatregel dan uit als een bedreiging van haar winst, of zelfs toekomstige winsten. Zaken kunnen over van alles gaan: maatregelen om roken te ontmoedigen, het besluit om een mijn

niet te openen vanwege milieuredenen, of het sluiten van kolencentrales om klimaatverandering tegen te gaan.

Omdat het over miljoenen of zelfs miljardenbedragen kan gaan, is dreigen met een claim in sommige gevallen al genoeg om overheden tot een schikking te bewegen. Als een overheid een zaak niet denkt te kunnen winnen, kan een voorgenomen beleidsmaatregel afgezwakt of zelfs geheel van tafel worden geveegd. Bijna een kwart van de bekende zaken eindigt in een schikking. Als een claim toch wordt doorgezet, wint in 27 procent van de zaken de investeerder. In 37 procent van de zaken trekt de overheid aan het langste eind.

VIP-rechten voor investeerders

ISDS komt niet in de buurt van de standaarden die gelden voor de 'normale' rechtsgang. Zo is er geen hoger beroep mogelijk en vinden zaken achter gesloten deuren plaats. Van de meeste schikkingen is zelfs de hoogte van het bedrag niet bekend. ISDS is bovendien eenrichtingsverkeer. Alleen een investeerder kan een zaak indienen. Andersom is niet mogelijk. Overheden, maar ook mensenrechtenverdedigers, vakbondsleiders of milieuactivisten kunnen niet terecht bij een dergelijk hof. ISDS kent dus feitelijk VIP-rechten toe aan investeerders.

Omdat alleen investeerders claims kunnen indienen, zijn arbiters geneigd om in het voordeel van de investeerder te

beslissen. Hoe meer zaken, hoe meer zij verdienen. Deze juristen zijn bovendien gespecialiseerd in de rechten van investeerders, en interpreteren deze over het algemeen ruimhartig en in het voordeel van hun belangrijkste klanten.

Nederland claimparadijs

Nederland is een internationale claimkampioen. Het is één van de landen van waaruit de meeste arbitrage zaken worden aangespannen. Dit komt door de ruime definities van 'investeerder' en 'investering' die Nederland hanteert, en het gemak waarmee een claim vanuit Nederland kan worden ingediend. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk om een claim in te dienen via een brievenbusfirma. En omdat Nederland veel investeringsverdragen heeft afgesloten, kan vrijwel elke staat vanuit de Nederlandse polder worden aangeklaagd. De afgelopen vijftig jaar is er vanuit Nederland voor ongeveer honderd miljard euro aan claims ingediend tegen landen wereldwijd. Veel zaken hebben betrekking op landen in het Mondiale Zuiden of opkomende economieën.

Nederland is zelf nog nooit aangeklaagd, maar daar kan binnenkort verandering in komen. Het Duitse energiebedrijf Uniper vecht het besluit van de Nederlandse staat aan om vanaf 2030 te stoppen met de opwekking van energie met steenkool. Uniper moet vanaf dat moment duurzame bronnen gebruiken en ziet

de 'Kolenwet' daarom als een vorm van onteigening. Als Uniper de claim doorzet, zal het bijna één miljard aan compensatie eisen van de Nederlandse staat.

De rollen omdraaien

Het maatschappelijk verzet tegen ISDS is de afgelopen jaren snel gegroeid. Sindsdien zijn er enkele hervormingen doorgevoerd, bijvoorbeeld in het investeringsverdrag tussen de Europese Unie en Canada (CETA). In dit verdrag verloopt de arbitrage via een Investment Court System (ICS), waarin een hoger beroep mogelijk is. De hervormingen gaan echter lang niet ver genoeg en veranderen niets aan de fundamentele problemen.

Het beste alternatief voor arbitrage is dan ook, kort gezegd, geen arbitrage. Investeerders hebben al een manier om zich in te dekken tegen ondernemersrisico's. Bijvoorbeeld door een verzekering af te sluiten in hun land van herkomst, of via een internationale instelling zoals de Wereldbank. Deze alternatieven zijn veel eerlijker dan het afwentelen van ondernemersrisico's op belastingbetalers.

Om de macht van investeerders een halt toe te roepen, moeten we de rollen omdraaien. In plaats van een systeem dat investeerders beschermt, moet er een mechanisme komen dat mensenrechten, milieu en het klimaat beschermt. Bedrijven moeten aansprakelijk kunnen worden gehouden als zij misstanden begaan.

Epiloog

“We kunnen een probleem niet oplossen met de denkwijze die het heeft veroorzaakt.” – Albert Einstein

Op het moment van schrijven dreunen de klappen van de coronacrisis in de wereld hard na. De pandemie heeft niet alleen geleid tot een gezondheidscrisis, maar ook feilloos de weeffouten van ons mondiale handelssysteem blootgelegd. De coronacrisis liet vanaf dag één zien hoezeer landen afhankelijk zijn geworden van de import van vitale goederen die verspreid over de hele wereld gemaakt worden. Op pijnlijke wijze is duidelijk geworden dat landen met zwakke verzorgingsstaten en kleine vangnetten, tevens de landen waar de markt het meeste vrij spel heeft, het slechtst in staat bleken om hun burgers te bieden wat ze nodig hadden. Het is daarom niet verwonderlijk dat sommige landen als een bok op de haverkist sprongen. Zij sloten de grenzen en verboden de export van bepaalde producten, van mondkapjes tot rijst.

Maar er was ook veel solidariteit te zien op het wereldtoneel. Landen met overschotten doneerden hun medische hulpgoederen, en dokters vlogen de wereld over om bij te springen in ziekenhuizen. En aangespoord

door de vele oproepen van internationale organisaties, kwamen er snel fondsen beschikbaar om de economieën van de zwaarst getroffen landen te stutten. Crises spelen in op onze angsten, maar halen ook het beste in ons naar boven.

De coronacrisis biedt een kans om dingen écht anders aan te pakken. Een terugkeer naar *business as usual* kan en mag niet de oplossing zijn. Ook zonder pandemieën wordt onze wereld met regelmaat getroffen door de crises van het kapitalisme.

De publicatie *Handel Anders! Een oproep voor eerlijke en duurzame handel* wil bijdragen aan deze verandering door een reeks principes, doelen en maatregelen op tafel te leggen. We hebben de contouren geschetst van een mondialisering met andere handelsregels. Eén die rechtvaardig en milieuvriendelijk is, en waarbij prioriteit wordt gegeven aan productie door het Midden- en Kleinbedrijf (MKB) en kringloopboeren voor lokale, nationale of regionale markten. Een mondialisering waarin de rechten van mensen en werknemers altijd zwaarder wegen dan de belangen van multinationale bedrijven, en waarin landen uit het Mondiale Zuiden de ruimte hebben om hun economie naar eigen inzicht te ontwikkelen. Kortom, een mondialisering die niet langer ten koste gaat van mens, dier en milieu, maar die er in dienst van staat.

We willen een alternatief bieden voor het cynisme van degenen die beweren dat de huidige handelsverdragen de enige manier zijn om te komen tot internationale

samenwerking. Deze leiden namelijk niet tot de gewenste hoge sociale- en milieustandaarden, maar tot een race naar de bodem. Een groot deel van de verliezers van de neoliberale globalisering voelt zich ondertussen aangetrokken tot de simpele boodschap van 'wij versus zij' door nationalisten en populistten. De tegenstelling tussen alleen maar meer vrije handel of juist nationalistisch protectionisme is echter vals. De coalitie Handel Anders! pleit voor internationale samenwerking via handelsafspraken waarbij de belangen van mens en milieu in het Mondiale Zuiden en Noorden voorop staan, en niet de belangen van multinationals.

Nederland, een open economie aan zee, kent een lange geschiedenis als winstgedreven handelsnatie en kolonisator. Vandaag de dag staat Nederland te boek als belasting- en claimparadijs waar het goed toeven is voor multinationale bedrijven. Diezelfde bedrijven krijgen bovendien flink veel (export) voordelen, terwijl ze het lang niet altijd even nauw nemen met mensenrechten, arbeidsrechten en de bescherming van milieu en klimaat elders op de wereld. Ondertussen is er jarenlang hard bezuinigd op ontwikkelingssamenwerking en wordt dit budget steeds vaker ingezet om Nederlandse bedrijven in het buitenland te ondersteunen in plaats van lokale economieën vooruit te helpen.

Kortom: het roer moet om. Daar waar de koopman decennialang afkoerste op meer liberalisering en deregulering, zou nu de dominee het roer over moeten nemen. Het Mondiale Noorden heeft de plicht

om haar historische schuld te vereffenen, en de neoliberale dogma's van vrije handel – waarvan het gros al lang door de wetenschap naar de prullenbak is verwezen – te vervangen door principes die eerlijke en duurzame handel bevorderen.

Maar dat gebeurt niet zomaar. Om onze visie en voorgestelde maatregelen in de praktijk te brengen, is druk nodig. Veel druk, van onderop. Het is belangrijk dat mensen zich roeren in het publieke debat over handel, omdat dit debat nu vooral achter gesloten deuren en in beleidskamers plaatsvindt. De onthullingen over de wanpraktijken in sweatshops hebben er destijds toe geleid dat consumenten van zich lieten horen in het publieke debat en actie ondernamen, bijvoorbeeld door bepaalde merken en winkels te boycotten. We zijn er nog lang niet, maar de eerste stap is gezet. Dit is hét moment om door te pakken en nieuwe afspraken te maken over alle vormen van handel die landen met elkaar drijven: op naar een handelssysteem waar iedereen van profiteert.

We hebben jullie hulp hierbij hard nodig. Als vereniging van vakbonden, voedselproducenten, ondernemers, milieu- en ontwikkelingsorganisaties, kennis- en consumentenorganisaties, en betrokken burgers vormt de Handel Anders! coalitie een breed palet van mensen die middenin de beweging voor een eerlijke mondialisering staan. Handel Anders! strijdt schouder aan schouder met andere bewegingen en actiegroepen voor een rechtvaardige wereld, waar mensen ongeacht hun afkomst de kansen krijgen

waar zij recht op hebben, en bedrijven dienstbaar zijn aan publieke belangen en de reële economie. Ook zetten we ons, samen met vele anderen, in voor een planeet die we door kunnen geven aan onze kinderen en kleinkinderen. Al deze bewegingen samen hebben de potentie om de wereld te veranderen, als we maar sterk genoeg worden.

Steun daarom ons werk, volg onze workshops en publicaties, en neem deel aan onze acties om de regering en andere besluitvormers een duidelijke boodschap mee te geven: handel anders!

Antitrustwetten: Wetgeving die is gericht op het voorkomen van te sterke marktspeilers in een bepaalde sector of monopolies.

Base Erosion and Profit Shifting (BEPS):

Strategieën voor vennootschapsbelasting die door multinationals gebruikt worden om hun winsten te verschuiven.

Ze maken dan gebruik van hiaten in internationale belastingregels om belasting te ontwijken of de belastingdruk in hun thuisland te verminderen.

Biobrandstoffenrichtlijn: De Europese richtlijn die als doelstelling heeft in 2020 10% van het brandstofgebruik te laten voortkomen uit biologische bronnen, zoals palmolie.

Carbon border taks: Een importbelasting voor producten uit landen waar minder streng klimaatbeleid is.

Ecotaks / CO₂-heffing: Een belasting die een overheid kan instellen op vervuilende stoffen. Dit is een financiële prikkel waarmee het bedrijfsleven wordt gestimuleerd om minder vervuilende stoffen uit te stoten. De bijkomende prijsverhoging moedigt consumenten aan om minder vervuilende producten te kopen.

Energy Charter Treaty: Dit verdrag staat ook wel bekend als het Energiehandvestverdrag en beschermt met name investeringen in de energiesector. Het is ondertekend door meer dan vijftig leden wereldwijd.

Europese emissiehandelssysteem (ETS):

De Europese markt voor CO₂. Grofweg de helft van de Europese koolstofemissies vallen onder dit systeem dat bepaalt dat bedrijven per uitgestoten ton CO₂ een recht in bezit moeten hebben. Dit recht kan worden gekocht en verkocht op een beurs voor CO₂. Een aanzienlijk deel van deze rechten wordt echter gratis toegekend, waardoor de prijzen structureel (te) laag zijn.

General Agreement on Tariffs and Trade

(GATT): Deze handelsafspraken tussen 23 lidstaten kwamen tot stand in 1947. Met als doel: "de aanzienlijke verlaging van tarieven en andere handelsbelemmeringen en de afschaffing van voorkeursbehandelingen, op basis van wederkerigheid en wederzijds voordeel." In 1995 werd de GATT opgevolgd door de World Trade Organization (WTO).

General Agreement on Trade in Services

(GATS): Afspraken binnen de World Trade Organization (WTO) waarin de liberalisering van diensten is opgenomen.

Het Europese Gemeenschappelijke

Landbouwbeleid (GLB): Het Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB): Het GLB werd van kracht in 1957 tijdens de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, de voorloper van de huidige EU. De oorspronkelijke doelstellingen zijn onder andere: de voedselvoorziening veilig stellen, een redelijke inkomen aan de boeren, stabiliseren van de markten en een redelijke prijs aan de consument. Op weg naar de oprichting van de WTO in 1995 is men overgestapt van gegarandeerde

prijzen aan veehouders en akkerbouwers naar lage prijzen gecompenseerd door inkomenssubsidies. Dat zijn momenteel ontkoppelde algemene hectaretoeslagen. Ook werd de melk- en suikerquotering opgeheven in respectievelijk 2015 en 2017. Het beleid bestaat tegenwoordig uit twee pijlers: de marktordening en de plattelandsontwikkeling.

Er wordt ongeveer 40% van het totale EU-budget besteed aan het GLB (€ 59 miljard in 2019).

Importheffingen: Een belasting op geïmporteerde producten die landen of handelsblokken, zoals de Europese Unie, heffen aan hun grens. De heffing wordt veelal gebruikt om bepaalde sectoren te beschermen tegen (oneerlijke) concurrentie vanuit de wereldmarkt. Zo kunnen essentiële sectoren worden behouden of opgebouwd.

Intellectuele Eigendomsrechten (IPR): Het regime dat rechten toekent aan de ontwikkelaar / eigenaar van een product, bijvoorbeeld door middel van patenten en handelsmerken. IPRs worden veel gebruikt bij zaden en medicijnen.

Investeringsbeschermingsovereenkomst (IBO, Engels: BIT's): Bilaterale verdragen, oftewel verdragen tussen twee landen, waarin afspraken worden gemaakt over de rechtsbescherming van investeerders.

Investment Court System (ICS): een licht hervormde variant op het ISDS-arbitrage systeem dat is opgetuigd na de storm van kritiek op ISDS.

Investor to State Dispute Settlement (ISDS): Een vorm van arbitrage waarbij een investeerder een staat kan aanklagen voor een speciaal tribunaal buiten de nationale rechter om vanwege een beleidsmaatregel. Zie ook box: ISDS en andere vormen van arbitrage.

Landbouwakkoord (AoA; Agreement on Agriculture): Dit zijn WTO-afspraken binnen de landbouw die van kracht gingen in 1995. Deze afspraken gingen over: het verhogen van de markttoegang tot landen, bijvoorbeeld door het verlagen van importheffingen en het instellen van tariefvrije importquota, het verlagen van exportsubsidies en (voorwaarden voor) het verstrekken van inkomenssubsidies.

Mondiale Noorden, Mondiale Zuiden: De termen refereren niet perse naar een geografisch gebied, maar wijzen op de historische, politieke en sociaal-economische verdeling in machtsverhoudingen op mondiaal niveau. Bij het Mondiale Zuiden gaat het om plekken, landen en bevolkingsgroepen die negatief worden beïnvloed door hedendaagse mondialisering. De termen zijn geïntroduceerd als meer waardevrije opties, ter vervanging van 'Derde Wereld', 'ontwikkelingslanden,' of het 'Westen.'

Productiebeheersing: Het afstemmen van het aanbod op de vraag, als overheidsmaatregel om te komen tot stabiele prijzen en om overschotten te beperken. Een voorbeeld is de melkquotering die in de EU van kracht was tussen 1984 en 2015.

Ratchet clause en standstill clause:

Een standstill clause houdt in dat de mate waarin een sector of markt geliberaliseerd is, wordt vastgelegd. Een verdragspartner mag na het afsluiten van een handelsovereenkomst de bestaande liberalisering niet terugdraaien. Sterker nog, de ratchet clause bepaalt dat wanneer een land eenzijdig besluit om haar markt verder te liberaliseren, ook deze liberalisering wordt vastgelegd en niet kan worden teruggedraaid zonder het verdrag te schenden.

Remunicipalisering of deprivatisering:

Steden en gemeenten die de privatisering van publieke dienstverlening en bedrijven terugdraaien. Op lokaal niveau nemen ze dan publieke sectoren weer in eigen handen.

Social dumping: Het exporteren van producten die tot stand zijn gekomen zonder de werknemersrechten van de International Labour Organization (ILO) te respecteren.

Tariefescalatie: Het toekennen van een hoger importtarief op bewerkte producten dan op niet bewerkte producten.

Tariefvrije import- en exportquota (TR-Q's): Importquota bepalen de hoeveelheid van een bepaald product dat tijdens een bepaalde periode betere markttoegang tot een land krijgt dan gebruikelijk. Het kan gaan om een lager tarief voor importheffingen, of een lading producten die zonder importheffingen geïmporteerd worden. Exportquota werken op dezelfde manier, maar zijn gericht op het reguleren van de uitvoer van producten. Deze quota worden vooral gebruikt door landen die niet geheel zelfvoorzienend zijn

in landbouwproductie (of dit niet mogen zijn vanwege WTO-afspraken), maar wel bepaalde sectoren willen beschermen.

Transfer pricing: Het rekenen met interne prijzen binnen verschillende holdings van één bedrijf met als doel belasting te ontwijken.

Trekkingsrechten: Dit zijn waardepapieren uitgegeven door het International Monetary Fund (IMF) die geruild kunnen worden tegen valuta, zoals dollars.

The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS):

Het WTO-verdrag uit 1994 dat intellectuele eigendomsrechten reguleert.

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD): De organisatie binnen de Verenigde Naties die zich bezighoudt met handel, investeringen en economische ontwikkeling.

World Trade Organization (WTO): Deze organisatie is opgericht in 1995 als opvolger van de GATT. Er zijn inmiddels 164 landen aangesloten, waaronder de Europese Unie. Zie ook: Hoofdstuk 3.

HANDEL ANDERS! coalitie, mede namens BothENDS, FNV, Foodwatch, Milieudéfensie, Nederland Akkerbouw Vakbond (inbreng geleverd m.b.t. landbouw en voedsel), Platform Aarde Boer Consument, SOMO en TNI.

HANDEL ANDERS!

VOOR DUURZAME EN EERLIJKE HANDEL

Een vereniging van vakbonden, voedsel-
producenten, ondernemers, milieu- en
ontwikkelingsorganisaties, kennis- en
consumentenorganisaties en betrokken
burgers, die samenwerken in hun streven
naar duurzame en eerlijke handel. We
roepen de Nederlandse politiek en
overheid op: HANDEL ANDERS!

www.handelanders.nl

